

Shpjegimi i dallimit: Cenueshmëria dhe Qëndrueshmëria ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë

Rudine Jakupi & Garentina Kraja

Rasti i Kosovës
Studimi 3

Për Raportin:

Ky studim mbi ekstremizmin e dhunshëm në Kosovë është pjesë e iniciativës rajonale "Mundësitë për të Parandaluar Ekstremizmin e Dhunshëm në Ballkanin Perëndimor" që përfshinë Shqipërinë, Bosnje e Hercegovinën dhe Maqedoninë. Në këtë hulumtim, me ndihmën e partnerëve tonë vendor, Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë ka hulumtuar dhe analizuar dallimet mes komuniteteve që janë prekur nga fenomeni i ekstremizmit të dhunshëm dhe atyre që i kanë bërë ballë atij.

Gjetjet e këtyre studimeve do të shërbejnë si bazë për të avokuar dhe për të ndërmarrë nisma për dialog në nivelin komuniteti në bashkëpunim me akterët e ndryshëm lokal për të zhvilluar dhe hartuar strategji efektive për parandalimin e radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Ballkanin Perëndimor.

Për Autoret:

Rudinë Jakupi është hulumtuese në Qendrën Kosovare për Studime të Sigurisë. Ajo ka diplomë Master në Marrëdhënie Ndërkombëtare nga Universiteti i Linkoping, Suedi. Interesat e saj përfshijnë tema si ekstremizmi i dhunshëm dhe radikalizmi, të drejtat e njeriut si dhe çështjet gjinore dhe siguri.

Garentina Kraja është hulumtuese, konsulente politikash dhe ligjëruese. Ajo ka shërbyer si këshilltare për politikë të jashtme dhe siguri në kabinetin e Presidentes së Republikës së Kosovës Atifete Jahjaga nga viti 2011 deri në vitin 2016. Paraprakisht, ajo ka punuar si korrespondente për agjencinë amerikane të lajmeve The Associated Press. Ajo ka diplomuar cum laude në nivelin baçelor dhe master në shkencat politike në Yale University.

Ky projekt dhe raportet e dala nga ky proces janë financuar nga Ministria e Punëve të Jashtme të Gjermanisë

Auswärtiges Amt

© 2018 Berghof Foundation Operations GmbH. Të gjitha të drejtat të rezervuara.

Rudine Jakupi & Garentina Kraja 2018. Shpjegimi i dallimit: Cenueshmëria dhe Qëndrueshmëria ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë Rasti i studimit 3. Berlin/Pristina: Berghof Foundation dhe Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë (QKSS).

<<http://image.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Papers/>>. Publikimi i parë: 17/10/2018

Vërejtje:

Opinionet e shprehura në këtë publikim janë të autoreve dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht ato të Berghof Foundation dhe partnerëve të saj.

Berghof Foundation
Altensteinstraße 48a
14195 Berlin
Germany
www.berghof-foundation.org
info@berghof-foundation.org

Përmbajtja

Lista e shkurtesave

Përmbledhje Ekzekutive	1
1 Hyrje	2
2 Struktura e Hulumtimit dhe Terminologjia	3
2.1 Përzgjedhja e rasteve	3
2.2 Pyetjet e hulumtimit	4
2.3 Shpjegimi i definicioneve	4
2.4 Metodologjia	5
2.5 Kufizimet	6
3 Rrethanat e përgjithshme në vend	7
3.1 Vështrim i përgjithshëm i hulumtimit të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë	7
3.2 Konteksti i Bashkësisë Islame të Kosovës (BIK)	8
4 Faktorët dhe Akterët Kyç të Qëndrueshmërisë dhe Cenueshmërisë së Komunitetit	9
4.1 Komunitat e prekura dhe të paprekura, një krahasim brenda vendit	10
4.2 Komunitat e prekura dhe të paprekura bazuar në treguesit socio-ekonomikë	12
4.3 Ndërthurja e faktorëve dhe akterëve dhe ndikimi i tyre në komunitat e cenueshme dhe të qëndrueshme	14
4.3.1 Komunikimi dhe bashkëpunimi i imamëve lokalë dhe autoriteteve të zgjedhura komunale	14
4.3.2 Përfaqësimi politik dhe agjenda e donatorëve	16
4.3.3 Narrativat kombëtare dhe konteksti lokal	18
4.4 Shqyrtimi i një teme të pashqyrtuar: ekstremizmi i dhunshëm dhe ekstremizmi politik në qytetin etnikisht të ndarë të Mitrovicës	20
5 Pikat e intervenimit: Hartëzimi i programeve për Zbutjen e Ekstremizmit të Dhunshëm	22
5.1 Iniciativat kombëtare dhe lokale të P/KEDH-së	22
5.2 Donatorët dhe programet ndërkombëtare	23
5.3 Relevanca e programeve të PEDH-së	24
5.4 Lidhjet ndërmjet aktiviteteve të PEDH-së dhe përpjekjeve për ndërtimin e paqes dhe pajtimit	26
6 Konkluzionet dhe Rekomandimet	27
Referencat	29

Lista e shkurtesave

BIK	Bashkësia Islame e Kosovës
OSHC	Organizata të Shoqërisë Civile
KEDH	Kundërveprimi ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm
ECIKS	Iniciativa Ekonomike për Kosovën
LH(T)	Luftëtarët e Huaj (Terroristë)
GCERF	Fondi Global i Angazhimit dhe Qëndrueshmërisë së Komunitetit
ICITAP	Programi Ndërkombëtar i Ndihmës për Trajnimin Hetimor Penal (Departamenti i Drejtësisë i SHBA)
IOM	Organizata Ndërkombëtare për Migracionin
ISIS	Shteti Islamik
UÇK	Ushtria Çlirimtare e Kosovës
QKSS	Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë
MPB	Ministria e Punëve të Brendshme
NATO	Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut
OJQ	Organizata Jo-Qeveritare
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
PEKDH	Parandalimi i Ekstremizmit të Dhunshëm
NVM	Ndërmarrje të Vogla dhe të Mesme
OKB	Kombet e Bashkuara
UNDP	Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara
UNESCO	Organizata Arsimore, Shkencore dhe Kulturore e Kombeve të Bashkuara
SHBA	Shtetet e Bashkuara të Amerikës
USAID	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar
EKDH	Ekstremizmi i Dhunshëm

Përmbledhje ekzekutive

Deri më sot, në Kosovë studimi i radikalizimit, ekstremizmit të dhunshëm dhe i fenomenit të luftëtarëve të huaj është përqendruar kryesisht në shqyrtimin e faktorët individualë që i kanë shtyer dhe joshur më shumë se 300 qytetarë nga Kosova tu bashkohen radhëve të „Shtetit Islamik“ në Siri dhe Irak. Përderisa këta faktorë janë studiuar nga këndvështrimi i individëve të mbetur peng të defekteve strukturore të një konteksti të ndryshueshëm gjeopolitik, hapësira që i është kushtuar studimit të faktorëve dhe aktorëve që veprojnë në nivel të komunitetit që i kanë bërë disa shoqëri më të qëndrueshme dhe të tjerat më të cenueshme ndaj ekstremizmit të dhunshëm ka qenë e kufizuar.

Duke u përqendruar në historikun e dy komuniteteve të ndryshme përgjatë gjashtë viteve të fundit që nga shfaqja e ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë, si dhe në trajektoren e zhvillimeve brenda tyre gjatë kësaj periudhe, ky studim synon të hedhë dritë mbi rolin qendror që luajnë strukturat formale dhe joformale në parandalimin dhe kundërvënien ndaj radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm. Ky ndryshim i perspektivës së studimit i zbeh disa bindje ekzistuese se arsimimi i dobët dhe mungesa e zhvillimit ekonomik janë shkaktarët kryesorë për shfaqjen e ekstremizmit të dhunshëm. Raporti gjithashtu e bën një hulumtim preliminar mbi rolin që e luan ekstremizmi politik në nxitjen e ekstremizmit të dhunshëm mbi baza fetare, duke i studiuar dinamikat në një komunitet të tretë, të përzier etnikisht, të prekur nga ekstremizmi i dhunshëm. Në përgjithësi, raporti shqyrton rolin që luajnë kryetarët e komunave, udhëheqësit fetarë, organizatat e shoqërisë civile, përfaqësimi politik, lidhjet e komunitetit dhe narracionet kombëtare në krijimin e kundër-narracioneve, por edhe si i kuptojnë e i përbushin përgjegjësitë e tyre palët e ndryshme në komunitet.

Në Kosovë, këto dinamika tregojnë se parandalimi i ekstremizmit të dhunshëm nuk ka qenë thjesht i rastit, dhe se jo gjithmonë ky fenomen është frenuar për shkak të gatishmërisë së autoriteteve të zbatimit të ligjit ose reagimit të tyre, por parandalimi i tij është varur nga kohezioni shoqëror i komunitetit, marrëdhëniet mes strukturave të ndryshme formale dhe joformale dhe nga vendosmëria e tyre për të ruajtur monopolin e tyre mbi pushtetin.

Studimi e përcakton qëndrueshmërinë si tërësi të veprimeve të akterëve lokalë kundër ekstremizmit të dhunshëm, ndërsa cenueshmërinë e përkufizon si ngurrim të komunitetit ose mungesë mobilizimi për të ndërhyrë ose për tu përballur në mënyrë aktive me ekstremizmin e dhunshëm. Studimi parashtron argumentin se rrugëtimi dhe përvojat që këto komunitete do t'i kenë gjatë ballafaqimit me radikalizim, do të ndikohen rrënjësisht përmes fuqizimit të udhëheqësve dhe personave me ndikim në komunitet, të cilëve aktualisht u mungojnë mekanizmat ose shtytja për të reaguar përballë sfidave të tilla.

Për ta trajtuar siç duhet problemin e EKDH-së, ky studim ofron këto rekomandime:

1. Programet e ardhshme duhet të modelohen sipas komunitetit të synuar. Ato duhet të bazohen në nevojat, marrëdhëniet e pushtetit, dinamikat (qoftë formale apo joformale), dhe modelin strukturor të komunitetit të veçantë ku bëhet ndërhyrja;
2. Caku i programeve të tilla duhet të jetë nxitja e një kulture të komunikimit, koordinimit dhe bashkëpunimit ndërmjet palëve kryesore të interesit në komunitet, si dhe krijimi i besimit ndërmjet udhëheqësve të ndryshëm të komunitetit.
3. Caku kryesor i këtyre programeve duhet të jetë integrimi social i të rinjve, veçanërisht i të rinjve të mbetur jashtë shoqërisë;

*Autoret e këtij raporti dëshirojnë të falënderojnë individët e mëposhtëm për ndihmën dhe reagimet e tyre gjatë procesit të hartimit të këtij raporti: Florian Qehaja, Skënder Perteshi, Vesë Kelmendi dhe Shpat Balaj.

1 Hyrje

Ky raport është një studim cilësor që synon të kuptojë dhe kontekstualizojë dinamikat në nivel komuniteti në zonat që janë prekur ose nuk janë prekur nga ekstremizmi i dhunshëm në Kosovë gjatë gjashtë viteve të fundit.

Deri më sot, shumica e hulumtimeve mbi ekstremizmin e dhunshëm të kryera në Ballkanin Perëndimor bazohen në faktorët shtytës dhe tërheqës (UNDP 2017c) që kanë nxitur dhjetëra individë nga mbarë rajoni të bashkohen me organizatat terroriste në Lindjen e Mesme, kryesisht në Siri dhe Irak. Të dyja këto vende janë në luftë civile dhe trazira politike të zgjatura që i kanë kthyer në simbole të fushëbetëve ideologjike të shekullit 21.

Deri më sot, në Kosovë, shumica e këtyre përpjekjeve hulumtuese janë përqendruar në identifikimin e të përbashkëtave mes luftëtarëve të huaj. Kjo literaturë në rritje ka shqyrtuar profilet e atyre që janë bashkuar me rrjetet terroriste islamike si luftëtarë të huaj. Janë anketuar sfondet e tyre socio-ekonomike, trajektoret e përfshirjes fetare, arsimiti dhe ekspozimi ndaj propagandës së Shtetit Islamik me qëllim gjetjen e shenjave që do të shpjegojnë fitilin, motivimin dhe rrethanat individuale që shtynë një grup individësh brenda shoqërisë kosovare që t'i bashkohen kësaj kauze. Këto studime kanë hedhur dritë mbi natyrën e kërcënimit, origjinën e rekrutuesve dhe lidhjet e tyre ndër-rajonale, duke ndihmuar në arritjen e përfundimit se, në shumicën e rasteve, kërcënimi i “Shtetit Islamik” në rajon ishte i nxitur nga jashtë.¹

Lënda e këtyre studimeve ka ndihmuar që të kuptohen më mirë faktorët shtytës dhe tërheqës që motivuan individë nga mbarë kombet e Ballkanit Perëndimor për t’iu bashkuar grupit të Shtetit Islamik. Sidoqoftë, fuqia e kërcënimit ndaj demokracive të reja të paraqitur nga ekstremizmi i dhunshëm dhe që e përcaktoi rajonin si terren pjellor për rekrutim, vazhdon të paraqesë një nga ekuacionet me shumë të panjohura që ka sfiduar qeveritë e reja, mbështetësit ndërkombëtarë të këtyre vendeve dhe agjencitë e zbatimit të ligjit: Pse u bënë të cenueshme ndaj ekstremizmit të dhunshëm shtetet laike dhe pro-perëndimore të Ballkanit Perëndimor? Për më tepër, nëse fenomeni i ekstremizmit të dhunshëm ka qenë i përhapur nëpër vendet e Ballkanit, cilat ishin rrethanat specifike që e kanë mundësuar apo parandaluar atë?

Në këtë studim, hulumtueset eksplorojnë dinamikat e brendshme të cilat mund të ketë nxitur ose parandaluar ekstremizmin e dhunshëm në një mjedis të caktuar. Ndryshimi i fushëveprimit nga faktorët individualë tek aktorët me bazë në komunitet dhe faktorët që përcaktojnë rrugëtimin drejt radikalizimit ka mundësi t’u jap politikëbërësve përgjigje urgjente në lidhje me intervenimet e synuara që do të adresonin dobësitë strukturore dhe do të mbështesnin pikat e forta të caktuara që mund t’i bëjnë komunitetet rezistente, ose të paktën mund t’i pajisin atë që të merren me kërcënimet e ardhshme për sigurinë e tyre. Prandaj, qëllimi i këtij hulumtimi është që të identifikojë faktorët që i bëjnë këto komunitete të cenueshme ose të qëndrueshme, dhe të përpiqet të mat, përmes një spektri të gjerë aktorësh, ndikimin e këtyre faktorëve në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm.

Pjesa e mbetur e këtij raporti do të trajtojë strukturën e hulumtimit dhe terminologjinë e përdorur në këtë hulumtim (Seksioni 2), informacione të përgjithshme për vendin (Seksioni 3), gjetjet kyçe mbi faktorët dhe akterët që ndikojnë në qëndrueshmërinë ose cenueshmërinë e komunitetit ndaj ekstremizmit të dhunshëm (Seksioni 4), një vlerësim i programeve të PEDH-së dhe lidhjeve të tyre të mundshme me iniciativat për ndërtimin e paqes (Seksioni 5), dhe në fund disa vërejtje dhe rekomandime përmbyllëse (Seksioni 6).

1 Për lexim të mëtejshëm në kontekstin e fenomenit të luftëtarëve të huaj nga Kosova, shih Kursani (2015) dhe Shtuni (2016).

2 Struktura e Hulumtimit dhe Terminologjia

2.1 Përzgjedhja e rasteve

Në zhvillimin e strukturës së hulumtimit për këtë studim, hulumtueset fillimisht u përpoqën të plotësonin një mungesë të rëndësishme të identifikuar në studimet hulumtuese për Kosovën mbi arsyet e ndryshimit në përhapjen e ekstremizmit të dhunshëm në pjesë të ndryshme të vendit. Pastaj puna në terren për të hetuar faktorët në nivel të komunitetit që mund ta kenë nxitur këtë fenomen u ngushtua në tri komuna.

Për të përcaktuar zonat e prekura dhe të paprekura nga ekstremizmi i dhunshëm në Kosovë, hulumtueset përdorën si tregues kyç shtrirjen e luftëtarëve të huaj. Si fillim, hulumtueset identifikuan në aspektin gjeografik vendet e origjinës së luftëtarëve të huaj nga Kosova. Të dhënat për qytetet nga vinin luftëtarët e huaj janë marrë nga shënimet e Policisë së Kosovës që përmbajnë informata mbi origjinën e 190 luftëtarëve të huaj nga Kosova që iu bashkuan ISIS-it dhe organizatave të tjera terroriste prej vitit 2012 deri në vitin 2016.

Ndonëse pjesa më e madhe e Kosovës duket të jetë e prekur nga ky fenomen, komuna e Deçanit dallohet si njësi administrative që nuk e ka asnjë rast të regjistruar apo të njohur të luftëtarëve të huaj që i janë bashkuar Shtetit Islamik apo organizatave të tjera terroriste që veprojnë në Siri dhe Irak.

Si kontrast me Deçanin, hulumtueset zgjodhën komunën e Hanit të Elezit me njëmbëdhjetë luftëtarë të huaj që i janë bashkuar ISIS-it – komuna me numrin më të madh të luftëtarëve të huaj për kokë banori në Kosovë.

Gjeografikisht, komuna perëndimore e Deçanit dhe komuna lindore e Hanit të Elezit ndodhen në dy anë të kundërta të Kosovës. Një vështrim më i thellë i karakteristikave socio-ekonomike dhe gjeografike të këtyre dy komunave u mundësoi hulumtuesëve të identifikojnë disa ngjashmëri mes tyre dhe të verifikojnë disa tregues, si janë zhvillimi ekonomik, shkalla e papunësisë, përbërja etnike dhe sa janë fetarë.

Verifikimi i këtyre treguesve u ndihmoi hulumtuesëve të identifikojnë faktorë dhe akterë të tjerë që i dallojnë këto dy komuna dhe që mund të shpjegojnë përvojat e tyre të ndryshme me ekstremizmin e dhunshëm.

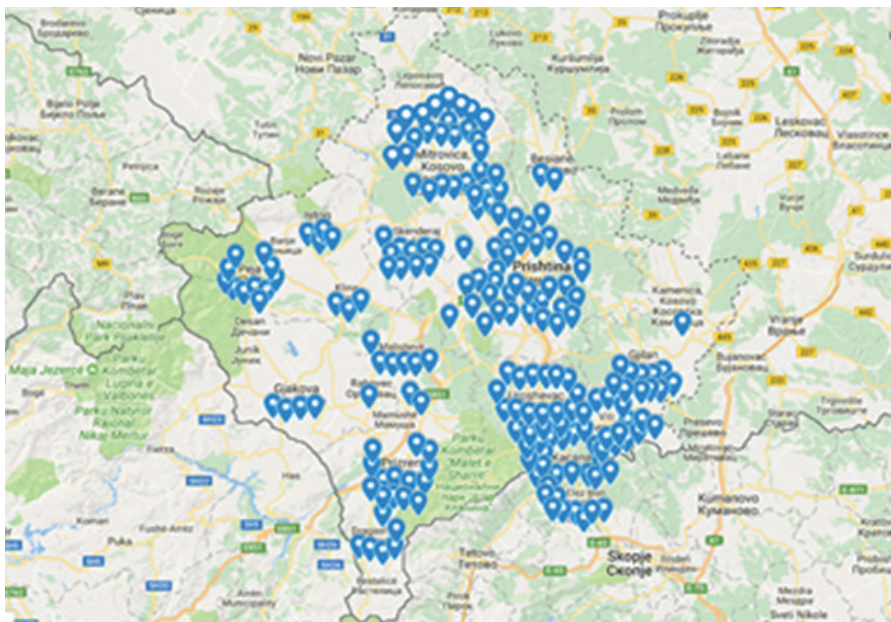

Figura 1: Harta e luftëtarëve të dyshuar të huaj dhe shpërndarja e tyre gjeografike në Kosovë²

² Kjo hartë u përgatit nga QKSS-ja duke u mbështetur në një bazë të dhënash të detajuara të policisë së Kosovës për luftëtarët e dyshuar të huaj dhe vendet e tyre të origjinës, e cila iu ofrua QKSS-së.

2.2 Pyetjet e Hulumtimit

Janë dy aspekte që dolën në pah gjatë fazave të hershme të studimit. Së pari, shumica e raporteve të realizuara në Kosovë që kanë analizuar rrugëtimin e luftëtarëve të huaj terroristë nga Kosova dhe lidhjen e tyre me IS-in kanë gjetur se përpjekjet e rekrutimit në Kosovë nuk buronin nga brenda, por ishin të nxitura nga jashtë. Ajo përpjekje kryesisht vjen nga një rrjet i caktuar i imamëve nga Maqedonia që kishin lidhje me Kosovën shkollimi i të cilëve ndërlidhet me rrjetet e mbështetjes dhe edukimit në vendet e Lindjes së Mesme dhe të Gjirit Persik. Prandaj, për vlerësimin e dinamikës së radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë është me rëndësi të kuptohet natyra e rekrutimit në Kosovë.

Së dyti, hulumtueset i analizuan në mënyrë të veçantë zhvillimet në Bashkësinë Islame të Kosovës. Ky institucion, ndonëse me ligj është organizatë joformale, e rregullon sjelljen e imamëve dhe rrjetin e xhamive në Kosovë dhe luan rol të rëndësishëm si orientim moral për bashkësinë islame në vend. Duke marrë parasysh këtë rol të pakontestueshëm në jetën fetare të besimtarëve myslimanë në Kosovë, hulumtueset e konsideruan si shumë të rëndësishme për këtë studim që të kuptojnë se cili ishte roli i institucioneve formale islame menjëherë pas shfaqjes së ekstremizmit të dhunshëm, dhe si u manifestua ky rol në aktivitete të përditshme në komunitetet e prekura nga ekstremizmi i dhunshëm dhe në simpatizuesit e IS-it.

Ky kontekst i rolit të Bashkësisë Islame të Kosovës bashkë me hartën e shpërndarjes së luftëtarëve të huaj terroristë, trasuan rrugën për fazën e dytë të hulumtimit. Kjo fazë u përqendrua në studimin dhe analizën e hollësishme të dy komunave që treguan karakteristika të ngjashme, por që kishin përvoja të ndryshme me ekstremizmin e dhunshëm. Përveç kësaj, raporti studion edhe një komunë të tretë vetëm me qëllim të hulumtimit të lidhjes së mundshme ndërmjet ekstremizmit politik dhe ekstremizmit të dhunshëm të bazuar në fe.

Pyetjet kryesore të hulumtimit që shërbyen si udhërrëfyes të punës në terren në këto tri komuna ishin: **Cilët janë faktorët kyç të qëndrueshmërisë apo cenueshmërisë së komunitetit ndaj individëve dhe grupeve që zhvillojnë besime të dhunshme ekstremiste dhe që bashkohen me grupet e dhunshme ekstremiste? Cilët akterë ndikojnë në cenueshmërinë apo qëndrueshmërinë e komunitetit ndaj ekstremizmit të dhunshëm, dhe si i formësojnë ata këto dinamika?**

Marrë parasysh se konteksti në të cilin u shfaq ekstremizmi i dhunshëm në Ballkanin Perëndimor po kalon sërish nëpër një polarizim etnik, i cili e ka ushqyer edhe më shumë retorikën edhe ashtu të tepruar nacionaliste, si pjesë e këtij studimi hulumtueset u përpoqën të shqyrtojnë **se a ekziston lidhje në mes të ekstremizmit të dhunshëm në baza fetare dhe ekstremizmit politik në baza etnike në një komunitet të tretë që ka qenë një vatër e nxehtë e ndasive etnike që nga përfundimi i luftës së Kosovës.**

Në kapitullin e fundit të këtij raporti, hulumtueset i kthehen sërish strategjisë së parandalimit që është specifike për vendin, për të krahasuar dhe vlerësuar gjetjet e këtij studimi kundrejt përshkrimeve të problemit në strategji. Pra, studimi **do të vlerësojë rëndësinë e programeve të PEDH-së në Kosovë për të adresuar faktorët aktualë që kontribuojnë në qëndrueshmërinë dhe cenueshmërinë e vendit ndaj ekstremizmit të dhunshëm, dhe do të jap rekomandime se si të përfshihen këto njohuri në strategjitë e ndryshuara.**

2.3 Shpjegimi i definicioneve

Në përkufizimin e nocionit të komunitetit, hulumtueset u mbështetën në hartën administrative të Kosovës, e cila e ndan vendin në 38 komuna të veçanta si njësi kryesore organizative të vendit. Secila komunë është ndarë me kufij administrativë, e përqendruar në një qytet më të madh administrativ me një sërë institucioneve të krahasueshme shtetërore. Pastaj, vendimi për të përdor komunitat si njësi të krahasueshme u mundësoi hulumtueseve të veprojnë në komunitetet tashmë të përcaktuara dhe në identitetet e tyre lokale, pa u angazhuar në një ndërtim arbitrar të komuniteteve dhe kufijve të tyre.

Ky përkufizim fillestar i „komunitetit“ administrativ të përcaktuar me kufij të shënuar qartë, u lejoj hulumtuesëve të eksplorojnë ngjashmëritë dhe dallimet në mes të pjesëtarëve fetarë dhe jofetarë të secilit komunitet brenda atyre kufijve administrativë. Hulumtueset kërkuar nga anëtarët e grupeve të fokusuara të renditin identitetet e tyre ashtu si e konsideronin të arsyeshme. Arsyeshmëria për hetimin e „renditjes hierarkike të identiteteve“³ bazohet në natyrën e ndryshueshme të identitetit dhe përpjekjes së studimit që të krahasojë rëndësinë e identitetit të deklaruar të grupeve në përshkrimin e qëndrimeve të tyre ndaj ekstremizmit të dhunshëm.

Pastaj, duke përdorur të njëjtët tregues në komunat e prekura dhe të paprekura hulumtueset ishin në gjendje të krahasonin gjetjet në të gjitha komuniteteve e studiuar, por edhe qëndrimet e komuniteteve fetare dhe jofetare në të dy komunat.

Analiza e komuniteteve të prekura dhe të paprekura bazohet në numrin e luftëtarëve të huaj të pranishëm në komunat e Kosovës. Ndonëse shprehja „e prekur“ dhe „e paprekur“ nuk janë sinonime me qëndrueshmërinë dhe cenueshmërinë, siç do të tregojnë gjetjet në pjesën e mbetur të kësaj analize hulumtuese, një komunë është e qëndrueshme si pasojë e ndërhyrjes së komunitetit ose angazhimit aktiv të palëve të ndryshme të komunitetit, të veshura me autoritet për të parandaluar ose për t’iu kundërvënë ekstremizmit të dhunshëm. Andaj, qëndrueshmëria paraqet vetëdijesimin për problemin nga palët e ndryshme në një komunitet dhe veprimet e tyre të përbashkëta kundër një fenomeni të caktuar. Ajo gjithashtu përfshin qëndrimin e komunitetit ndaj një fenomeni të tillë dhe reagimin e tij pas shfaqjes së aktivitetit të ekstremizmit të dhunshëm, ose ngjarjeve që perceptohen se çojnë në shfaqjen e tij.

Ndryshe nga kjo, cenueshmëria është ngurrimi i komunitetit ose mungesa e mobilizimit për të ndërhyrë ose për tu angazhuar në mënyrë aktive në adresimin e ekstremizmit të dhunshëm. Ky mund të jetë për shkak të mungesës së mekanizmave të domosdoshëm për mobilizim, mungesës së nxitjes për të punuar së bashku, ose tensioneve ndërmjet palëve të interesit që i pengojnë ata të adresojnë në mënyrë gjithëpërfshirëse sfidat me të cilat mund të përballen një komunitet.

Akterët përkufizohen përgjatë tërë studimit si një spektër i udhëheqësve në nivel komunal, të veshur me një shkallë të autoritetit lokal dhe që punojnë me komunitetin në baza ditore. Këtu hyjnë organizata të tilla si përfaqësuesit e Bashkësisë Islame (kryeimami dhe udhëheqësi i degës lokale të bashkësisë), kryetarët e komunave, autoritetet e tjera komunale, OJQ-të dhe faktorët e tjerë me ndikim në shoqëri, siç janë aktivistët lokalë.

Në anën tjetër, faktorët përkufizohen si rrethana që lindin drejtpërdrejt ose tërthorazi nga ndërhyrja ose mosndërhyrja e akterëve që mund të paraqesin disa prej ndryshimeve të vërejtura në komunat e prekura dhe të paprekura nga ky fenomen. Ato përfshijnë sjelljen dhe reagimin e autoriteteve komunale dhe individëve dhe organizatave të tjera kyçe ndaj sfidave që paraqiten në komunë.

2.4 Metodologjia

Në këtë studim, hulumtueset përdorin interpretime të reja të të dhënave dhe kontributeve të freskëta të mbledhura përmes 15 intervistave gjysmë të strukturuar dhe shtatë intervistave të arkivuara⁴ në tri komuna me autoritete të ndryshme komunale, duke filluar nga kryetarët e komunave deri tek komandantët e policisë, udhëheqësit fetarë dhe aktivistët e shoqërisë civile. Për të ofruar informata shtesë në këtë studim u zhvilluan katër grupe të fokusit. Hulumtueset shfrytëzuan edhe gjetjet e një grupi të fokusit të mbajtur në kuadër të një projekti tjetër nga QKSS në Mitrovicë.

Intervistat u plotësuan me një shqyrtim të detajuar të bazës së të dhënave të policisë së Kosovës për

³ „Renditja hierarkike e identiteteve“ është frymëzuar nga studimi i Andreas Wimmer (2002), në të cilin ai diskuton për krijimin e komuniteteve moderne.

⁴ Këto janë intervista të zhvilluara gjatë hulumtimit të QKSS-së në gjashtë vitet e fundit me akterët e lartë kyç të lidhur me përpjekjet e PEDH-së dhe KEDH-së, me udhëheqësit e komunitetit dhe luftëtarët e huaj. Hulumtueset i shfrytëzuan këto intervista gjatë studimit të terrenit dhe përgatitjes së protokolleve të intervistimit.

luftëtarët e huaj, si dhe me një studim të hollësishëm të marrëdhënies dhe rrjetit ndërmjet rekrutuesve dhe të rekrutuarve në Kosovë (të përpiluar përmes transkripteve të gjykatave për të vlerësuar afërsinë dhe shtrirjen e tyre në komunitetin e prekur).

Gjithashtu, u bë edhe një analizë e shkurtër krahasuese e një sërë treguesish të përgjithshëm. Analiza krahason karakteristikat socio-ekonomike të luftëtarëve të huaj nga komuna e prekur me mostrën e përgjithshme të luftëtarëve të huaj të vendit, përfaqësimin politik, praninë e donatorëve ndërkombëtarë, investimet shtetërore në komunat e prekura dhe të paprekura, rezultatet nga barometrat vjetorë që bëjnë krahasimin vjetor të besimit të popullsisë në institucionet e ndryshme fetare dhe shtetërore, kalendarët kulturorë si përfaqësim i llojit të identitetit që autoritetet komunale e krijojnë në një komunitet të caktuar, si dhe shqyrton të dhënat mbi incidentet në baza fetare në komunat e prekura dhe të paprekura. Pastaj, grupet e ndryshme të të dhënave dhe informacionet e mbledhura u përdorën për të ndërtuar një narracion të dinamikave lokale ndërmjet akterëve të ndryshëm dhe faktorëve të krijuar nga ndërhyrjet e tyre.

Në fund, sa i përket kërkesave etike të dy anëtarët e ekipit hulumtues kanë përfunduar trajnimet për Studimin e Subjekteve Njerëzore fjetë shkollimit të tyre të mëhershëm. Para çdo interviste dhe grupi të fokusit, hulumtueset e kanë deklaruar qartë qëllimin e studimit dhe i kanë regjistruar intervistat dhe diskutimet vetëm me pëlqimin paraprak të palëve. Gjithashtu, ato u kanë mundësuar palëve të interesit të zgjedhin anonimitetin nëse dëshirojnë të mos identifikohen me emër në këtë studim.

2.5 Kufizimet

Studimi i faktorëve dhe akterëve në nivel të komunitetit që kontribuojnë në formimin e komuniteteve të qëndrueshme dhe të cenueshme është një qasje unike përmes të cilës shqyrtohet tema e ekstremizmit të dhunshëm. Siç u diskutua më lart në këtë raport, shumica e hulumtimeve paraprake të kryera mbi këtë fenomen janë përqendruar në motivet dhe nxitësve individualë për t'iu bashkuar IS-it dhe organizatave të tjera terroriste.

Mungesa e hulumtimeve të mëhershme në nivel komuniteti do të thotë se hulumtueset duhej të zhvillonin një plan cilësor të hulumtimit për t'u përpjekur që të japin përgjigje pyetjeve të parashtruara në këtë studim të fenomenit, për të ndërtuar një bazë të besueshme e cila eventualisht do të mundësonte qasjen sasiore ndaj fenomenit të luftëtarëve të huaj. Për shkak të këtyre kufizimeve, aspekti përgjithësues i këtij studimi është e kufizuar.

Sidoqoftë, përderisa metodat cilësore në përgjithësi konsiderohen si më pak përgjithësuese sesa metodat sasiore, në këtë rast ato u mundësuan hulumtueseve të mbledhin informacione të detajuara rreth dinamikave në mes të akterëve të ndryshëm dhe ndërveprimit të faktorëve të ndryshëm në nivel lokal. Një studim i tillë përgatit terrenin për përdorim të metodave sasiore në të ardhmen për të testuar ndërlidhjet e ndryshme.

Çështjet e qasjes në të dhëna si mungesa e të dhënave dhe hulumtimeve bazë paraqitën një kufizim i mëtejshëm. Për shembull, shqyrtimi i akterëve siç është Bashkësia Islame e Kosovës nga hulumtueset është dashur të mbështetet kryesisht në raportet dhe komentet e gazetave, pasi nuk ka pasur artikuj të mëparshëm shkencorë që do të ofronin një bazë solide për natyrën e organizatës dhe sfidat e saja organizative.

3 Rrethanat e përgjithshme në vend

3.1 Vështrim i përgjithshëm i hulumtimit të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë

Duke u mbështetur në bazat e të dhënave të QKSS-së dhe sipas hetimeve policore dhe transkripteve gjyqësore, rreth 400 qytetarë të Kosovës kanë shkuar në zonat e konfliktit në Siri dhe Irak prej vitit 2012 deri në vitin 2017. Prej këtyre 400, 250 qytetarë konsiderohen luftëtarë të huaj, ndërsa pjesa tjetër janë gra dhe fëmijë. Deri më sot, në Siri dhe Irak janë vrarë rreth 75 qytetarë të Kosovës. Megjithatë, nuk ka pasur konfirmim zyrtar lidhur me vdekjen e këtyre personave në zonat e konfliktit. Shumica e luftëtarëve të huaj nga Kosova kanë shkuar në zonat e luftimit në Siri dhe Irak gjatë periudhës 2012 – 2014, kryesisht përpara se të themelohej i ashtuquajtur i “Shteti Islamik”.

Deri në vitin 2017, është raportuar se rreth 130 qytetarë janë kthyer në Kosovë, nga të cilët 117 janë burra dhe pjesa tjetër gra dhe fëmijë. Sipas të dhënave të vitit 2017, në Siri dhe Irak ende ndodhen rreth 120 deri 160 qytetarë të Kosovës, shumica gra dhe fëmijë. Qeveria e Kosovës ka shprehur zyrtarisht vullnetin për t’i pranuar ata që të kthehen dhe tashmë ka vendosur plane të mundshme për kthimin e këtyre qytetarëve në Kosovë. Megjithatë, deri më sot kthimi i tyre ka qenë i pamundur për shkak të refuzimit të Turqisë për t’u dhënë leje që të hyjnë në territorin e saj.

Organet e zbatimit të ligjit të Kosovës u janë përgjigjur kërcënimeve të ekstremizmit të dhunshëm dhe fenomenit të luftëtarëve të huaj. Aktualisht, rreth 63 individë mbahen në paraburgim, dy janë në arrest shtëpie, 83 janë nën hetime të vazhdueshme dhe rreth 168 janë të kërkuar nga ligji për akuzat që kanë të bëjnë me ekstremizmin e dhunshëm në Kosovë.

Në përputhje me këto veprime, Ministria e Punëve të Brendshme (MPB) ua revokoi ‘lejen e punës’ 16 OJQ-ve në Kosovë në vitin 2014, të cilat sipas MPB-së dyshoheshin për financimin e aktiviteteve terroriste në vend, çka rezultoi në mbylljen e tyre. Për shkak të këtyre veprimeve, numri i luftëtarëve të huaj nga Kosova ra në mënyrë të konsiderueshme. Në vitet 2016 dhe 2017 nuk është raportuar për përpjekje të shtetasve të Kosovës që tu bashkohen organizatave terroriste si luftëtarë të huaj.

Në vitin 2015, Qeveria e Kosovës miratoi Strategjinë Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Radikalizimit që Shpie në Terrorizëm.⁵ Strategjia Kombëtare përcakton veprime dhe aktivitete të ndryshme që duhet të ndërmerren nga disa institucione në Kosovë me qëllim të parandalimit të ekstremizmit të dhunshëm. Një pjesë e madhe e aktiviteteve të Strategjisë janë nën mandatin e Ministrisë së Arsimit me qëllim të ngritjes së vetëdijes ndaj këtij fenomeni, por edhe për rritjen e rolit të mendimit kritik në parandalimin e ideologjive ekstremiste në Kosovë. Për më tepër, Kosova ka hartuar dhe miratuar disa dokumente të tjera ligjore dhe politike, duke përfshirë Ligjin kundër Terrorizmit, Strategjinë kundër Terrorizmit, Ligjin për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimin e Terrorizmit.

Përveç fokusimit në kundërvënien dhe parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm, Qeveria e Kosovës përballet në mënyrë të veçantë me sfidat e krijuara nga nevojat e ri-integrimit dhe ri-socializimit të luftëtarëve të huaj. Shumica e të kthyerve janë burra të cilët pas kthimit janë ndjekur penalisht dhe janë burgosur. Asnjëra nga gratë nuk është ndjekur penalisht, kryesisht për shkak të rolit të tyre jo luftarak, pasi për shumicën e tyre sistemi i drejtësisë ka konstatuar se i kanë detyruar të bashkoheshin me burrat e tyre në fushëbeteja (Jakupi dhe Kelmendi 2017).

Ish-luftëtarët e huaj të kthyer paraqesin një sfidë për autoritetet e sigurisë, pasi disa prej tyre kanë aftësi luftarake, janë trajnuar për përdorimin e armëve dhe kanë lidhje me rrjetet terroriste ndërkombëtare. Ata gjithashtu mund të radikalizojnë pjesëtarë të tjerë të komuniteteve të tyre.

5 Për më shumë informacione, shih Qeverinë e Kosovës (2015).

3.2 Konteksti i Bashkësisë Islame të Kosovës (BIK)

Plasaritjet e para që nxorën në sipërfaqe përlëshjen mes ideologjive islamike në Kosovë datojnë që nga viti 2008, kur Bashkësia Islame e Kosovës (BIK) u përball me një krizë legjitimiteti.

Si organizatë që mbikëqyr xhamitë lokale, që zgjedh hoxhallarët dhe urdhëron temën e predikimeve (Faljet e Xhumasë) në mbarë Kosovën, BIK-u ka ruajtur pushtetin e pakontestueshëm në organizimin e çështjeve fetare të besimtarëve myslimanë në Kosovë.

Menjëherë pas përfundimit të luftës në vitin 1999 dhe fillimit të demokracisë në Kosovë, brenda BIK-ut u shfaqën dy shkolla të mendimit: ata që besonin se Kosova duhej të vazhdonte të promovonte brendin e saj të Islamit bazuar në trashëgiminë Hanefi të Perandorisë Osmane, e cila e kishte sunduar rajonin për gati pesë shekuj, dhe ata që donin që Kosova të hapej ndaj ndikimeve të ndryshme të jashtme. Këta të fundit e perceptonin Bashkësinë Islame të Kosovës si pjesë e një tërësie globale islamike që nuk kufizohej më nga kufijtë shtetëror. Sipas zyrtarëve të BIK-ut, ishte neglizhenca e qeverisë që të marrë parasysh paralajmërimin për infiltrimin e imamëve të ndryshëm radikalë që sfidonin autoritetin e BIK-ut ajo që shkaktoi një krizë të tillë të legjitimitetit në radhët e besimtarëve muslimanë. Përderisa qeveria nuk merret teknikisht me punën e shoqatave fetare, pasi ato funksionojnë si shoqata të pavarura nga shteti, zyrtarët e BIK-ut e perceptojnë si çështje të sundimit të ligjit për shkak të rrezikut të mundshëm ideologjik që paraqet kjo sfidë ndaj autoritetit të tyre.

Siç është thënë nga një zyrtar i intervistuar i BIK-ut, *“hendikepi më i madh për BIK ishte hapësira e madhe që iu dha personave nga Maqedonia, por edhe brenda Kosovës, të cilët e sfidonin BIK-un... Nëse u thua njerëzve ‘mos u shkonni pas njerëzve të BIK-ut sepse ata janë haram, qafirë, se janë të korrumpuar, se janë të Hashimit apo Ramushit’” dhe nëse e bën këtë në mënyrë sistematike, kjo përfundimisht do të ndikojë tek njerëzit. ... Ata u thanë besimtarëve se nuk kishte rëndësi kush janë njerëzit që predikojnë, e vetmja gjë që ka rëndësi janë fjalët e profetit. Ata kishin një terren të lirë”.*⁷

Para ndërhyrjes ndërkombëtare dhe ardhjes së demokracisë në Kosovë, feja dhe ndikimi i bashkësive fetare ishin kryesisht të kufizuara në sferën private. Me ardhjen e demokracisë, sfera publike në Kosovë, ashtu si në vendet e tjera në tranzicion, iu ekspozua ndikimeve të ndryshme ideologjike dhe akterëve që ndiqnin agjendat e tyre duke e shfrytëzuar lirinë e shprehjes, lirinë e asocimit dhe garancitë e lirisë fetare.

Kjo u pasua nga një luftë për pushtet. Përfaqësuesit e rrymës së moderuar të BIK-ut u sulmuan vazhdimisht, sepse flisnin kundër predikuesve të huaj që kishin depërtuar në xhamitë e Kosovës dhe jepnin fonde për ndërtimin e xhamive jotipike që tani e mbushin peizazhin e Kosovës (Musliu 2008). Në vitin 2011, nomenklatura e BIK-ut spastroi një kuadër të tërë të profesorëve islamikë nga universiteti kryesor publik i Kosovës, për t'i zëvendësuar me përkrahësit e vet (Schwartz 2011). Pas këtyre ndryshimeve dhe shtrëngimit të kontrollit në krye të institucionit, autoritetet e BIK-ut i hynë ndryshimit të statutit, duke hequr një klauzolë që kufizonte mandatin e kreut të institucionit (Rexhepi 2013). Edhe pse figurë kontroverze dhe i sulmuar vazhdimisht, kreu i aktual i BIK-ut Naim Tërnavë, po shërben në mandatin e tij të tretë 5-vjeçar në detyrë.

Por ky dobësim i autoritetit të BIK-ut pati pasoja që ndien përtej selisë qendrore të këtij institucioni në Prishtinë. Një numër i xhamive të paligjshme dhe hoxhallarëve jashtë juridiksionit të BIK-ut, që e shpërfillnin autoritetin e BIK-ut, u shfaqën në disa pjesë të Kosovës duke përdorur mënyra alternative, si praninë në internet dhe kampet verore, për të tërhequr një mori besimtarësh të rinj. Në qytetet e tjera, predikuesit nga vende të largëta si Pakistani dhe të afërta si Maqedonia do t'i drejtoheshin turmave të zellshme që në numër të madh filluan të shkonin në xhami pas luftës. Me kalimin e kohës, ndikimi i tyre u rrit për nga numri dhe shpeshësia e incidenteve në mes të dy rrymave brenda BIK-ut.

Sipas zyrtarëve të BIK-ut, një pjesë e fajit i takon Qeverisë së Kosovës për mosveprim kundër një ndikimi të tillë të jashtëm fetar që e kaploi vendin menjëherë pas luftës së viteve 1998-1999 me Serbinë, në

⁶ Zyrtari i intervistuar i BIK-ut i referohet një numri fjalësh arabe që zakonisht përdoren në gjuhën shqipe si fyerje. Zyrtari gjithashtu përmend emrat e dy politikanëve të Kosovës, presidentit aktual Hashim Thaçi dhe kryeministrit aktual Ramush Haradinaj, duke iu referuar përpjekjeve të kundërshtarëve të tyre që t'i diskreditojnë zyrtarët e BIK-ut duke i portretizuar si të afërme me autoritetet shtetërore.

⁷ Intervistë me zyrtar të lartë të BIK-ut në Prishtinë, e zhvilluar më 17 korrik 2018.

ditët e para të vendosjes së protektoratit të OKB-së në Kosovë dhe në vitet e mëvonshme kur institucionet vendore filluan të formohen institucionet vendore. Siç thotë një zyrtar i lartë i BIK-ut,

“Ky mosreagim me kohë ishte neglizhencë të vërtetë nga ana e qeverisë së Kosovës. I kemi dërguar dhjetëra dokumente qeverisë duke e informuar për aktivitetet e disa shoqatave. Kjo filloi në vitet 2003-2004. Për herë të parë shteti reagoi në vitin 2005 duke miratuar një ligj që ua ndalonte shoqatave kulturore të organizonin aktivitete fetare në qendrat lokale të kulturës ose në ndërtesat komunale, siç ishte bërë më parë. ... Kështu u përgatit terreni për farën e keqe”.⁸

Në disa raste, autoritetet lokale komunale as që u konsultuan me BIK-un për aktivitete të tilla fetare të mbajtura nga shoqatat e ndryshme, shpesh duke ua mohuar të thonë mendimin e tyre për këto tubime.⁹

4 Faktorët dhe Akterët Kyç të Qëndrueshmërisë dhe Cenueshmërisë së Komunitetit

Ky seksion do të paraqesë të dhënat e mbledhura gjatë 12 muajve të hulumtimit dhe analizave në tri komuna në Kosovë. Të dhënat dhe konteksti i tyre paraqiten si më poshtë:

1. Krahasimi i dy komunave, njëra që është prekur dhe tjetra që nuk është prekur nga fenomeni i luftëtarëve të huaj, bazuar në treguesit kryesorë: numri i luftëtarëve të huaj për kokë banori; numri i rekrutuesve dhe predikuesve radikalë nga kjo zonë që janë ndjekur penalisht;
2. Krahasimi i komunave që janë prekur dhe që nuk janë prekur nga ky fenomen në bazë të treguesve socio-ekonomikë: papunësia, zhvillimi ekonomik, përfaqësimi politik;
3. Analiza e bashkëveprimit të faktorëve dhe akterëve në nivel komunal dhe ndikimi i tyre në cenueshmërinë dhe qëndrueshmërinë e komunave;
4. Analiza e faktorëve dhe bashkëveprimit të ekstremizmit të dhunshëm dhe ekstremizmit politik në një komunë të tretë, qytetin etnikisht të ndarë të Mitrovicës.

Do të ekzaminohen një varg faktorësh dhe akterësh si më poshtë:

Faktorët:

- Prania e institucioneve shtetërore (përgjegjshmëria, përfaqësimi politik, besimi);
- Institucionet fetare (marrëdhëniet ndërmjet niveleve të ndryshme të BIK-ut dhe autoriteteve lokale);
- Lidhjet e komunitetit (prania e shoqërisë civile);
- Identiteti dhe identifikimi (“renditja hierarkike e identitetit”)
- Incidentet.

Aktorët:

- Organizatat e paautorizuara fetare;
- Donatorët;
- Udhëheqësit e komunitetit lokal dhe autoritetet e zgjedhura;
- Bashkësia Islame;
- OJQ-të.

⁸ Po aty.

⁹ Po aty.

4.1 Komunitat e prekura dhe të paprekura, një krahasim brenda vendit

Modelet e rekrutimit në Kosovë tregojnë një shpërndarje të madhe të rekrutimit në mbarë vendin. Megjithatë, dallimet janë të mëdha: qytetet përgjatë kufirit lindor të Kosovës me Maqedoninë, prej nga dolën luftëtarët e parë të huaj terroristë dhe rekrutuesit e tyre, kanë numrin më të madh të luftëtarëve të huaj terroristë në proporcion me popullsisë e komunave përkatëse. Ndër zonat e prekura, komuna perëndimore e Deçanit përbën një përjashtim.¹⁰

Deri më sot, autoritetet e zbatimit të ligjit të Kosovës kanë identifikuar 11 luftëtarë të huaj terroristë nga komuna e Hanit të Elezit, ose një në 854 banorë, që i janë bashkuar ISIS-it, dhe rreth katër rekrutues nga Hani i Elezit dhe komuna e afërt e Kaçanikut. Për dallim nga kjo, në rastin e Deçanit, autoritetet nuk kanë raportuar për asnjë rast të luftëtarëve të huaj nga kjo zonë ose ndonjë prani të rekrutuesve.¹¹

Prandaj, përveç numrit të luftëtarëve të huaj, i cili është treguesi kyç i përdorur në këtë studim për të ndarë komunitetet e prekura nga ato që nuk janë prekur nga ky fenomen, numri i ideologëve dhe rekrutuesve kyç që kanë dalë nga komuniteti i prekur duket se ndikon drejtpërdrejt në nivelet e radikalizimit, siç ndikon edhe në reagimin e një komuniteti ndaj ekstremizmit të dhunshëm.

Për shembull, rekrutuesi kryesor i IS-it në Kosovë ishte imami Zekirja Qazimi, një imam që predikonte në xhaminë e paligjshme të el-Kudusit në Gjilan, dhe që organizonte kampe rinore dhe lutje në komunitet lindore, përfshirë edhe Hanin e Elezit që nga viti 2011.¹² Dy rekrutues dhe ndikuesit e tjerë kryesorë nga Kosova, Lavdrim Muhaxhiri dhe Ridvan Aqifi, të cilët më vonë u bënë udhëheqës të lartë të IS-it dhe protagonistë kryesorë të IS-it në Ballkan, ishin nga Kaçaniku, përkatësisht Gjilani, por e zgjeruan rrjetin e tyre të rekrutimit në tërë Kosovën lindore.

Muhaxhiri dhe Aqifi u vranë në Siri nga sulmet ajrore amerikane, kurse ndaj Qazimit u ngrit aktakuza, u gjykua dhe u dënua për rekrutimin e anëtarëve të IS-it në Kosovë. Ai u akuzua dhe u dënua së bashku me pesë rekrutues të tjerë të rëndësishëm, katër prej të cilëve janë nga Hani i Elezit ose nga qyteti fqinj i Kaçanikut. Vetëm një prej rekrutuesve në aktakuzë është nga zona qendrore e Kosovës, Drenica.

Sipas dokumenteve të gjykatës, këta rekrutues më të lartë dyshohet se kishin lidhje të forta me predikuesit në Maqedoni dhe ishin të parët që e sfiduan autoritetin e BIK-ut përmes organizatave joqeveritare si „Rinia Islame“ dhe „Nektar“, si dhe me ligjëratat e mbajtura në xhamitë e paligjshme dhe tubimet jashtë kornizave formale të autoritetit fetar. Ata po ashtu e ndihmuan largimin e dhjetëra burrave nga kjo zonë për t'iu bashkuar ISIS-it, duke u dhënë udhëzime dhe para.¹³

Për shembull, në mbrojtjen e tij gjatë gjyqimit, Qazimi mohoi çdo përfshirje në Siri, por e zbuloi rrjetin e tij të ndikimit që përfshinte punën e tij përgjatë viteve me katër organizata joqeveritare aktive në këtë zonë, përfshirë „Nektar“ me seli në Han të Elezit.¹⁴ Ai po ashtu pranoi se i njihte të paktën gjashtë luftëtarë të huaj nga Kosova për shkak se kishin marrë pjesë në ligjëratat e tij, ku i kishte inkurajuar t'iu bashkoheshin ISIS-it dhe të përhapnin gjuhën e urrejtjes. Këta burra ose ishin duke luftuar në Siri në atë kohë ose ishin vrarë në fushëbetejë.

Në përpjekjet e tij për rekrutim në Han të Elezit ai u ndihmua nga Sadat Topojani, një mësimdhënës 34 vjeçar i anglishtes nga qyteti, i cili fillimisht bëri disa udhëtime në vijat e frontit të ISIS-it në zonën e Aleppos dhe më vonë u kthye në Kosovë për të ndihmuar përpjekjet për rekrutim. Sipas transkripteve gjyqësore, Topojani, në bashkëpunim me Qazimin dhe luftëtarët e huaj nga Kosova që u vendosën në Siri, inkurajoi dhe koordinoi logjistikën për 11 luftëtarë të huaj nga komuna e Hanit të Elezit që iu bashkuar ISIS-it dhe grupeve të tjera në Siri prej vitit 2013 deri në vitin 2014.

¹⁰ Në Podujevë nuk është raportuar asnjë rast i luftëtarëve të huaj, por komuna kufizohet me kryeqytetin e Kosovës, Prishtinën, dhe nuk dihet nëse banorët e saj janë kursyer plotësisht nga radikalizimi.

¹¹ Shënimet zyrtare të policisë të marra nga Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë dhe intervistat e zhvilluara me zyrtarë kundër terrorizmit në Prishtinë, të cilët diskutuan për përhapjen e rekrutimit me kusht anonimiteti për qëllimet e këtij raporti.

¹² Aktgjykimi i lëshuar nga Gjykata Themelore e Ferizajt, PKR 54/15 më 20 maj 2016.

¹³ Po aty.

¹⁴ Po aty.

Zyrtarët e BIK-ut pohojnë se arsyeja për këtë nivel më të lartë të radikalizimit në pjesën lindore të Kosovës është si rezultat i ndikimit që kishin ushtruar këta persona nëpërmjet tubimeve dhe lidhjeve joformale, si dhe duke sfiduar haptazi autoritetin e BIK-ut.

Sipas tyre, shumica e ndikimit vinte si rezultat i lidhjeve të këtyre komunave me komunitetin shqiptar në Maqedoni. Komuniteti shqiptar në Maqedoni ka qenë tradicionalisht më konservator në lidhje me fenë dhe nën ndikimin e strukturave paralele fetare që për vite të tëra kanë vepruar pa u penguar nga autoritetet maqedonase,¹⁵ më shumë se në pjesët e tjera të Ballkanit Perëndimor të banuara nga shqiptarë.

Sipas fjalëve të një zyrtari lokal të BIK-ut, *“Fryma e Kaçanikut, Hanit të Elezit dhe Ferizajt është fryma e Maqedonisë. Nuk mund ta ndash një popull me sëpatë. Miqësitë, lidhjet, marrëdhëniet e kësaj pjese të Kosovës kanë qenë gjithmonë me Shkupin (kryeqytetin e Maqedonisë). Deri në vitin 1992, nuk e njihnim nocionin e Kosovës. Kjo do të thotë se marrëdhëniet tona atëherë dhe tani janë me Shkupin. Ato janë lidhje familjare, por edhe biznesi... Unë besoj se problemi ynë janë lidhjet tona me Shkupin për shkak të afërsisë sonë, dhe në Maqedoni mbizotëron një frymë më fetare“.*

Ky ndikim, sipas të paktën dy zyrtarëve të BIK-ut, ka mbetur i pakontestuar nga autoritetet shtetërore në nivel lokal dhe qendror, duke u lejuar imamëve të paautorizuar nga jashtë komunitetit, duke përfshirë ata nga Maqedonia, të zgjerojnë shtrirjen e tyre përtej kufijve tradicionalë të vendosur nga BIK-u. Në disa raste, kjo sfidë mori formën e ngacmimit.

“Fillimisht më habiti incidenti në Han të Elezit,” tha një zyrtar i BIK-ut, duke iu referuar një sulmi ndaj një zyrtari të lartë të BIK-ut që po vizitonte xhaminë lokale në Han të Elezit. *„Por pastaj e kuptuam se ata persona shkonin çdo natë në Shkup dhe në pjesë të tjera të Maqedonisë për të ndjekur ligjëratat e disa predikuesve të paidentifikuar. Shkupi ishte më afër se Prishtina (për ta)“.*

Rrëfimi është krejt ndryshe në komunën perëndimore të Deçanit, ku imamët lokalë dhe zyrtarët e BIK-ut bashkëpunuan me autoritetet lokale që në fazat e hershme për të çrrënjësuar çdo sfidë ndaj monopolit të tyre për çështjet fetare.

Sipas fjalëve të një zyrtari të lartë lokal të Deçanit: *„Para ekstremizmit, ata vijnë për të instaluar këto rryma (fetare), rrjetin e tyre, dhe pastaj rekrutojnë njerëz. Por kur këto rryma nuk arrijnë të përhapen, rekrutimi bëhet i pamundur“.*

Sipas zyrtarëve lokalë, për shkak të angazhimit të tyre aktiv dhe të sinkronizuar, asnjë luftëtar i huaj nuk u rekrutua në këtë zonë dhe në komunë nuk kishte asnjë ndikues apo rekrutues. Autoritetet lokale pohojnë se kanë mbajtur nën kontroll të plotë xhamitë dhe kanë komunikuar me qytetarët për të dekurajuar dhe parandaluar tubimet fetare joformale të predikuesve të paautorizuar.¹⁶ Huluntueset u përpoqën ta verifikojnë këtë pohim në mënyrë të pavarur duke përdorur të dhënat e policisë për luftëtarët e huaj dhe intervistat me zyrtarët e zbatimit të ligjit në Prishtinë, të cilët thoshin se kishte një rast radikalizimi me origjinë nga Deçani, por i dyshuari ishte radikalizuar diku tjetër.¹⁷

“Kur besimtarët e rinj filluan të na sfidojnë dhe të na thonë se ne predikuesit e BIK-ut nuk dimë të mbajmë ligjerata si duhet, se nuk po e përcjellim në mënyrë të saktë fjalën e Allahut, atëherë e kuptova se tashmë kishte filluar to ndihet ndikimi i jashtëm këtu,” tha një zyrtar lokal i BIK-ut në Deçan. *„Kundërshtimi i BIK-ut nga ana e tyre ishte shenja e parë... Por, ne ishim shumë kompakt me njëri-tjetrin. Nuk i lejuam ata që të hyjnë. Punuam me xhematin.“*

Zyrtarët e BIK-ut e pranojnë se kritikën e besimtarëve ndaj tyre vazhdimisht rriteshin, përfshirë edhe kërkesat për të sjellë predikues që ishin bërë të famshëm në mediat sociale. *„Ata na thonë, pse nuk i ftojme imamët nga interneti. Por ne, imamët zyrtarë, nuk do të lejojmë këtë. Në asnjë rrethanë nuk do të lejojmë të vijnë këtu imamë që nuk janë nga BIK-u,”* tha ky zyrtar.¹⁸

15 Për më shumë rreth radikalizimit në Maqedoni shih Qehaja dhe Perteshi (2018).

16 Intervistat me zyrtarët lokal të BIK-ut, imamët dhe autoritetet komunale të zhvilluara nga QKSS në dhjetor 2017 dhe janar 2018.

17 Intervistë me zyrtarin e lartë kundër terrorizmit në Prishtinë, 18 janar 2018.

18 Intervistë me zyrtarin lokal të BIK-ut në Deçan e zhvilluar nga QKSS me 20 dhjetor 2017.

Prania dhe ndikimi i rekrutuesve lokalë në komunitet janë paraqitur qartë edhe në transkriptin e gjykatës ku jepen hollësi mbi pretendimet e prokurorisë dhe deklaratat e mbrojtjes të së paku dy luftëtarëve të huaj nga Hani i Elezit. Transkripti zbulon një rrjet të ngushtë të rekrutuesve dhe të rekrutuarve që mbështeteshin në lidhjet familjare dhe marrëdhëniet e tyre për të shtrirë ndikimin e tyre dhe për të mbledhur luftëtarë të huaj. Një nga të pandehurit pretendon se Topojani, një rekrutues i spikatur në Han të Elezit, inkurajoi dy burra që t'i bashkohen luftës në Siri përmes pjesëmarrjes së tyre në OJQ-në lokale „Nektar“, e cila duket se ka vepruar si mbulesë për aktivitete të ekstremizmit të dhunshëm. Predikuesi kryesor në organizatën ku u takuan këta burra ishte nga Shkupi, dhe përmes lidhjeve të krijuara atje u organizuan udhëtimet për në Siri për t'iu bashkuar ISIS-it. Pasi mbërritën atje, udhëtimi në apsektin logjistik u udhëhoq nga Muhaxhiri, një rekrutues tjetër i lartë dhe ideolog nga kjo zonë.¹⁹

Komunat	Hani i Elezit	Deçan
Numri i LHT-ve	11	0
Numri i rekrutuesve/ predikuesve	4 (Lavdrim Muhaxhiri, Zeqirja Qazimi, Ridvan Aqifi, Sadat Topojani)	Asnjë
Prania e OJQ-ve/ strukturave joformale/ donacioneve	OJQ-të “Nektar” dhe “Rinia Islame”	Asnjë
Incidentet/krimet e urrejtsjes	3 incidente të identifikuar (grafiti kundër votimit; përplasja mes praktikuesve tradicionalë dhe të rreptë të fesë; djegia e makinës së imamit)	1 incident/krim i urrejtsjes i identifikuar (grafiti me sloganin e ISIS-it i shkruar në muret e Manastirit Ortodoks Serb të shekullit të 14të)
Besimi në strukturat fetare formale*	60 për qind kanë pak besim në BIK	52 për qind kanë pak besim në BIK

Tabela 1. Paraqitja e dy komunave të kundërta: Hani i Elezit dhe Deçani

(Burimi*: Sipas Barometrit të Sigurisë i QKSS-së për tërë Kosovën, një anketë vjetore që mat qëndrimet për një varg çështjesh lidhur me sigurinë)

4.2 Komunat e prekura dhe të paprekura bazuar në treguesit socio-ekonomikë

Komuna e Deçanit ka 40,000 banorë (Regjistrimi i Popullsisë dhe Banesave në Kosovë 2011), me një dendësi prej 141 banorësh për kilometër katror. Komuna ka një shkallë papunësie prej 59 për qind dhe një sektor privat mjaft të pazhvilluar, i cili në këtë studim është përdorur si mjet për të llogaritur zhvillimin dhe mundësitë ekonomike në të dy komunat. Në Deçan ka 43 biznese private për çdo 1,000 banorë, dukshëm nën mesataren e Kosovës prej 76 ndërmarrjeve private (ECIKS 2014).

Përbërja etnike e komunës është kryesisht shqiptare, me zona të vogla të banuara nga pakicat serbe, rome dhe turke. Deçani ishte ndër zonat më të goditura nga lufta e viteve 1998-1999 në Kosovë.

¹⁹ Aktgjykimi i Gjykatës PKR 54/15, i lëshuar më 20 maj 2016 dhe Aktakuza PPS nr. 25/2015, lëshuar më 7 maj, 2015.

Derisa popullsia e saj është kryesisht myslimane, komuna ka mbetur një vend i rëndësishëm për pakicën serbe, pasi aty ndodhet manastiri ortodoks serb i Deçanit i shekullit të 14të i cili është nën mbrojtje të UNESCO-s. Që nga fundi i luftës, marrëdhëniet ndërmjet shumicës shqiptare dhe manastirit ortodoks serb shpesh kanë qenë temë e fërkimit ndëretnik, por edhe e shumë iniciativave të sponsorizuara ndërkombëtare për të kultivuar dialogun ndërfetar ndërmjet komuniteteve të ndryshme.

Deçani ka gjithsej 17 xhamia, që në këtë rast është përdorur si mjet për të matur nivelin e fetarisë në komunë. Në këtë komunë nuk është raportuar se ka institucione fetare paralele ose imamë të paautorizuar aktivë.

Për dallim nga kjo, Hani i Elezit është themeluar si komunë vetëm pas shpalljes së pavarësisë së Kosovës në vitin 2008. Deri atëherë, komuna dhe fshatrat përreth ishin pjesë e një njësie më të madhe administrative të kontrolluar nga komuna e afërt e Kaçanikut. Përkundër përvojës relativisht të shkurtër administrative, kjo komunë i ka shumë karakteristika të përbashkëta me komunën e Deçanit.

Komuna e Hanit të Elezit ka 9,403 banorë. Edhe pse është më e vogël se Deçani në aspektin e madhësisë territoriale dhe popullsisë, Hani i Elezit mund të krahasohet me Deçanin për nga dendësia e popullsisë prej 121 banorësh për kilometër katror, që është pothuaj e njëjtë me atë të Deçanit.

Komuna ka një shkallë të papunësisë prej 53 për qind dhe është në gjendje më të mirë se sa Deçani në aspektin e zhvillimit ekonomik, me një mesatare prej 68 ndërmarrjeve private për 1,000 banorë të komunës (ECIKS, 2014).

Për sa i përket përbërjes etnike dhe fetare, Hani i Elezit është kryesisht shqiptar, me një prani të vogël të pakicave rome dhe pakicave tjera të vogla. Ai ka gjithsej 11 xhamia, të cilat në këtë studim përdoren për të përcaktuar nivelin se sa janë fetarë banorët e komunës. Është raportuar për ekzistimin e bashkësive fetare joformale, imamëve të paautorizuar dhe grupeve fetare që veprojnë në zonë.

Shumica e kornizave politike dhe hulumtimeve të bëra mbi luftëtarët e huaj në rajon identifikojnë arsimimin e dobët, mungesën e perspektivës socio-ekonomike, varfërinë dhe aspektin fetarë si faktorët kryesorë shtytës dhe tërheqës dhe si arsye në rrafshin individual që kanë luajtur rol në rekrutimin e luftëtarëve të huaj në organizata të dhunshme ekstremiste.

Për të mos marrë në konsideratë ndonjërin prej këtyre faktorëve dhe për t'u përqendruar në dinamikat e nivelit të komunitetit, hulumtueset i krahasuan këto variabla për të kuptuar ndikimin e tyre. Siç tregojnë këta tregues, të dy komunat janë të krahasueshme.

Krahasimi fillestar i këtyre treguesve në komunën e Deçanit dhe në komunën e Hanit të Elezit, që tregon se gjendja në Deçan është më e keqe se ajo në Han të Elezit, nënkupton se treguesit socio-ekonomikë, siç janë papunësia dhe aspekti fetarë, nuk janë faktorë që e shpjegojnë praninë e radikalizimit. Ndonëse nuk mund të përjashtohen si faktorë të përgjithshëm kontribues, këta tregues nuk shpjegojnë ndryshimet në mes të komunave të prekura dhe atyre të paprekura.

Nëse do të ishin të sakta konkluzionet e mëparshme mbi motivet e luftëtarëve të huaj bazuar në këta tregues, hulumtueset është dashur të vërenin një prani të luftëtarëve të huaj në komunën e Deçanit për shkak të shkallës më të lartë të papunësisë, mungesë më të madhe të perspektivës ekonomike dhe shkallës më të lartë të praktikimit të fesë sesa në Hanin e Elezit.

Përveç kësaj, duke hulumtuar për papunësinë dhe zhvillimin ekonomik në komunitetet e prekura dhe të paprekura, ky studim përjashtoi shpjegimet se rekrutimi në Kosovë ndodhte për shkak të varfërisë ose mungesës së mundësive ekonomike. Kjo është në përputhje me gjetjet e tjera të përgjithshme në vendet e tjera që përjashtojnë „lakminë“²⁰ si faktor kyç në rekrutimin e ISIS-it.

²⁰ Termi „lakmi“ i referohet punimit të Paul Collier dhe Anke Hoeffler (2004) për luftërat civile, ku ata kategorizojnë motivet individuale për t'iu bashkangjitur një konflikti të armatosur përmes prizmit të lakmisë dhe padrejtësisë.

4.3 Ndërthurja e faktorëve dhe akterëve dhe ndikimi i tyre në komunitetet e cenueshme dhe të qëndrueshme

4.3.1 Komunikimi dhe bashkëpunimi i imamëve lokalë dhe autoriteteve të zgjedhura komunale

Në komunën e Hanit të Elezit autoriteti i BIK-ut u sfidua prej imamëve nga Maqedonia, por edhe nga zona të tjera brenda Kosovës, që ishin sjellë për të predikuar në përpjekje për të krijuar ndasi dhe për të prishur unitetin e komunitetit.

Në vitin 2006, një grup praktikuesish myslimanë nga komuna u përpoqën pa sukses të merrnin kontrollin e xhamisë lokale nga autoritetet e emëruara nga BIK-u. Këto incidente u raportuan, por autoritetet lokale dhe agjencitë e zbatimit të ligjit nuk u përfshinë dhe ndërmjetësit e BIK-ut kryesisht u shmangën dhe u shpallën si egocentrik dhe të korruptuar.

Ndërkohë, predikuesit jokonvencionalë - imamë të cilët nuk ishin të autorizuar nga BIK-u ose që aplikojnë një interpretim të ri të Islamit duke përfshirë metodat e reja të faljes - takoheshin me besimtarët myslimanë të kësaj zone nëpër shtëpi private, jashtë xhamive. Përveç kësaj, literatura që ishte e kundërt me udhëzimet zyrtare, si dhe organizata të ndryshme me agjenda ideologjike, u përhapën pa u penguar nga shteti ose BIK-u, duke ndarë besimtarët dhe duke dëmtuar besueshmërinë e imamëve lokalë që i kishin shërbyer komunitetit si pjesë e strukturave zyrtare.²¹ Ideologjia e re, sipas autoriteteve lokale të BIK-ut, u nxit nga jashtë dhe u rrit në mënyrë eksponenciale, pasi thirrjet lokale për ndihmë nga autoritetet hasën në vesh të shurdhër.

“Ne jemi nga ky komunitet dhe i dimë shqetësimet e njerëzve më mirë se që mund t’i dinë politikanët. Sapo u ktheva nga një e pame²² dhe do të shkoj sërish. Rastis që brenda një dite ulemi 4-5 herë me 20 njerëz të ndryshëm. Kjo do të thotë se ndikimi i imamit është i madh. Por, sistemi politik na e mohon këtë rol. Ata nuk mund të pajtohen me këtë realitet,”²³ tha një zyrtar i BIK-ut nga Hani i Elezit.

Për shkak të lidhjeve ndërkufitare mes qyteteve lindore të Kosovës në kufi me Maqedoninë dhe komunitetit shqiptar në vendet si Shkupi në Maqedoni, që tradicionalisht ka qenë një bashkësi fetare më konservative, imamët kontroversë nga Maqedonia i mbushën zbrazëtinë dhe filluan të rrisnin ndikimin e tyre në Hanin e Elezit dhe në pjesët e tjera të zonës kufitare mes Kosovës dhe Maqedonisë.

Por nuk ishte thjesht sfida e jashtme e paraqitur nga imamët që e dëmtoi autoritetin e BIK-ut dhe prishi unitetin e komunitetit të besimtarëve në Han të Elezit. Një seri intervistash joformale dhe formale paraqitën një pamje të zymtë të prishjes së marrëdhënieve në mes të imamit lokal të BIK-ut dhe kreut lokal të organizatës, e cila u shfrytëzua nga ata që sfidonin autoritetin e organizatës dhe aftësinë e saj për të organizuar jetën fetare në komunë.

Kjo u manifestua kryesisht përmes krijimit të hapësirave alternative për falje nëpër shtëpi private dhe në kampet e të rinjve që ishin jashtë xhamive tradicionale dhe larg nga udhëzimet e BIK-ut për faljen.

“Problemi i ekstremizmit erdhi gradualisht, nuk ndodhi brenda natës. Ne i injorojmë gjërat, kjo është dobësia jonë, sepse kujtojmë se janë vetëm një ose dy raste. Por ata kishin kohë të përqendroheshin në këtë, dhe vetëm në këtë. Si ta bësh për vete një person, si ta bësh për vete një djalë të ri,” tha një zyrtar i BIK-ut. *“Ata u lëshuan si rriqra mbi të rinjtë.”*

Përveç kësaj, autoritetet e zgjedhura lokale dukej se nuk merreshin me ata që tregonin simpati për ideologjitë alternative në Han të Elezit dhe thjesht i karakterizuan si të përjashtuar, duke i veçuar për pamjen e tyre jo tradicionale me pantallona më të shkurtër dhe mjekra të gjata, që nuk përputhej me aktivitetet

21 Intervistë me zyrtarin lokal të BIK-ut në komunën e Hanit të Elezit, e zhvilluar më 12 janar 2018 nga QKSS.

22 E pamja është hapja e shtëpisë që organizohet me rastin e ndërrimit jetë të dikujt kur të afërmit dhe miqtë vijnë për të shprehur ngushëllimet e tyre.

23 Intervistë e zhvilluar me 12 janar 2018.

e zakonshme fetare. Komunikimi i tyre ishte i kufizuar në kërkesat e qytetarëve dhe në takimet e komunës me qytetarët, siç parashihet me ligj.²⁴

“Zakonisht, përveç dëgjimeve publike që ne jemi të detyruar me ligj që t’i mbajmë, ne i takojmë rregullisht qytetarët. Ata janë të lirë dhe kanë të drejtë të na kontaktojnë për çdo problem që mund të kenë,” tha një zyrtar i lartë lokal, duke treguar një qasje e angazhimit më të vogël në adresimin e sfidave të radikalizimit.

Për dallim nga kjo, rreth 142 kilometra në perëndim, në Deçan, autoritetet e BIK-ut pretendonin se kishin vepruar bashkë me përfaqësuesit e zgjedhur për të shuar që në fillim zërat që e vënin në dyshim autoritetin e tyre, të perceptuara si shenja të para të ndikimit të jashtëm mbi çështjet e fesë. Pas kritikave ndaj imamëve të emëruar nga BIK-u që vinin nga besimtarët e brezit të ri që kërkonin predikues të tjerë, imamët që shërbenin në Deçan vepruan në unison dhe në koordinim me autoritetet lokale komunale vendosën t’ia ndalojnë ndalojnë qasjen në komunitetin e besimtarëve çdo ligjëruesi që nuk është i certifikuar nga BIK-u. Për shembull, në Deçan, imamët dhe kryetari i komunës takoheshin shpesh me komunitetin, përfshirë edhe në takimet e komunës me qytetarët, por edhe në takime më pak formale, siç janë dasmat dhe të pamet, për të tërhequr vërejtjen për rrezikun që paraqisnin predikuesit e pacertifikuar. Masat përfshinin takime të përditshme me të rinjtë, por përveç kësaj, imamët që kishin më shumë besimtarë të rinj u aktivizuan në mediat sociale – mjete të komunikimit të parapëlqyera nga të rinjtë në Kosovë - për të postuar ligjëratat për t’iu kundërvënë thirrjeve të predikuesve që i drejtoheshin kësaj audience përmes internetit.²⁵

*“Biseduam me imamët. Ata erdhën në mbledhjet tona dhe u thashë çka mendoja. Unë madje u thashë se nëse janë të tillë apo i mbështesin këto ide, unë do të distancohem prej tyre. Dhe në njëfarë mënyre edhe ata u sulmuan, ndoshta në mënyrë indirekte, sepse nuk i mbështetën këto rryma,”*²⁶ deklaroi një zyrtar i lartë në Deçan.

Nganjëherë, masat e zbatuara në Deçan për të ndaluar ekstremizmin e dhunshëm ishin më ekstreme, duke përzënë nga komuna ata që shfaqnin tendenca të ekstremizmit të dhunshëm ose që nuk pajtoheshin me rregullat në xhami.²⁷

“Kishte individë që mund të kishin ide më ekstreme sesa të tjerët, por nën presionin e komunitetit ata u larguan nga Deçani, sepse qytetarët i shikonin ata ndryshe,” tha zyrtari. *“Është problem të jetosh në një shoqëri ku të shikojnë ndryshe. Dhe ata ashtu shikoheshin.”*²⁸

Autoritetet komunale janë më të kujdesshme kur marrin kërkesa për të ndërtuar xhami të reja sepse kërkojnë informatë të konfirmuar për financimin. Në këtë mënyrë ata vendosën ta ndalojnë ndërtimin e një xhamie për shkak të financimit të dyshimtë.

Këto ndërhyrje të vendosura nga ana e autoriteteve komunale për të parandaluar aktivisht që ekstremizmi i dhunshëm të zë rrënjë në Deçan u vërtetuan nga pjesëtarët e bashkësisë fetare në komunë, të cilët e vlerësuan komunikimin aktiv të imamëve në Deçan si masë kyçe që ka parandaluar përhapjen e ekstremizmit të dhunshëm në komunën e tyre.

“Kemi punuar shumë me gjeneratën e re. Kemi marrë kërcënime dhe fyerje, çdo gjë derisa i bindëm se kjo nuk është rruga e duhur. Kaluam ditë e netë të tëra me të rinjtë, nëpër rrugë dhe çdo kund në Deçan, sepse ky është një komunitet i vogël, por kemi punuar shumë në këtë. Pa dyshim, jemi prekur nga ky fenomen, por këto janë raste të izoluara dhe ka ndikuar edhe dora e shtetit,” tha një zyrtar i BIK-ut nga Deçani, duke iu referuar ndërhyrjeve nga autoritetet shtetërore në shuarjen e këtyre rrjeteve. *“Por po të prisnim dorën e shtetit, do të kishim kaos këtu, sepse shteti reagoi më vonë sesa që është dashur.”*²⁹

²⁴ Intervistë me zyrtarin e lartë lokal në Han të Elezit, 21 dhjetor 2017.

²⁵ Po aty.

²⁶ Intervistë me një zyrtar të lartë nga Deçani, 4 janar 2018.

²⁷ Po aty.

²⁸ Intervistë me një zyrtar të lartë lokal në Deçan, 4 janar 2018.

²⁹ Intervistë me një zyrtar të BIK-ut në Deçan, 20 dhjetor 2017.

Sipas mendimit të tyre, derisa imamët në lokalitete të tjera në Kosovë i joshnin besimtarët e tyre me ligjëratat mbi vlerën e xhihadit, në Deçan imamët shpreheshin qartë se lufta që po zhvillonte ISIS-i në Siri dhe Irak nuk ishte në asnjë mënyrë luftë e shenjtë.

*“Besimtarët e rinj ishin të bindur se ajo që po ndodhte atje ishte xhihad. Kjo është një bindje e krijuar nga imamët e Kosovës. Ata flisnin për vlerën e xhihadit, por problemi është se ata nuk flisnin për rregullat. Xhihadi është i ligjshëm, literatura islame është përplot me argumente dhe ne mund të themi me bindje të plotë se ajo që po ndodh në Siri nuk është xhihad... Ne duhet të marrim përgjegjësinë për dështimin që të punojmë më intensivisht me të rinjtë”*³⁰ tha një pjesëmarrës në një grup fetar të fokusit në Deçan.

Por, ky vetëdijesim dhe ankth mbi përhapjen e fenomenit të radikalizimit në Kosovë duket se i ka shkatërruar nervat e komunitetit të besimtarëve. *“Ka gjithmonë reagime sepse na erdhi diçka që nuk e kishim përjetuar më parë. Komuniteti reagoi dhe vazhdon të reagojë. Është interesante të shohësh se ata që reagojnë janë pjesa e komunitetit që nuk falen. Problemi është frika nga e panjohura”*.³¹

Disa thanë se ndjeheshin se vazhdimisht gjykoheshin nga gjeneratat më të vjetra për shkak të dëshirës së tyre për të praktikuar fenë, për t’u falur ose për të lëshuar mjekrën.³²

Një nga sfidat, sipas pjesëmarrësve në komunitetin fetar, *„është paragjykimi, veçanërisht ndaj të rinjve, sepse nëse një i ri fillon të praktikojë fenë, ai gjykohet kryesisht nga të moshuarit sepse shkon ta fal xhumanë, ose gjykohet nga anëtarët e familjes pse agjëron. Ose nëse vendosim të lëshojmë mjekrën sepse e konsiderojmë detyrë fetare. Ne gjykohe mi vazhdimisht, njerëzit nuk na kërkojnë shpjegime për prirjet fetare, por automatikisht na ‘linçojnë’ si ekstremistë“*.³³

Këto zhvillime janë krejtësisht të ndryshme nga ato në Han të Elezit, ku komuniteti ka mendime të ndara rreth funksionimit të institucioneve lokale dhe qendrore, por ka mendim të njëjtë në miratimin e rolit të BIK-ut si institucioni kryesor që përpiket të ulë varfërinë në komunë.

“Na mungojnë mjetet për zhvillim të mëtejshëm“, vuri në dukje një pjesëmarrës i komunitetit fetar. “Na mungon perspektiva... Neglizhenca e qeverisë e ka përkeqësuar problemin. Nëse flasim për ekstremizmin fetar, ata shpesh pohojnë se komunat tona janë më të prekura prej tij, por askush nuk na ka dhënë asnjë fond për ta zvogëluar këtë problem. Edhe kur janë dhënë fonde të mëdha dhe kur duhej të përfitonte komuna jonë, kur dilte shpallja për ato fonde nga ato përfitonte Ferizaj, Prishtina apo Prizreni“.³⁴

4.3.2 Përfaqësimi politik dhe agjenda e donatorëve

Derisa të dy komunat kanë të njëjtën strukturë administrative, ndikimi i institucioneve (akterëve), si formale ashtu edhe joformale, bashkëpunimi mes tyre (faktor), vëmendja e kushtuar nga institucionet qendrore (faktor), si dhe stili i qeverisjes së palëve të ndryshme (akterët) duket se kanë përcaktuar rrënjësisht mënyrat e ndryshme në kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm.

Në këtë seksion, hulumtueset analizuan përfaqësimin politik dhe vëmendjen e donatorëve ndërkombëtarë, si një tjetër aspekt i faktorëve që e dallojnë reagimin e dy komunave ndaj ekstremizmit të dhunshëm.

Për gati një dekadë pas përfundimit të luftës së Kosovës, Hani i Elezit nuk ka pasur investime apo vëmendje administrative. Qyteti dhe zonat përreth ishin pjesë e komunës së Kaçanikut dhe e fituan të drejtën e vetëqeverisjes vetëm përmes një riorganizimi të brendshëm në Kosovë si pjesë e planit të decentralizimit që u zbatua pas shpalljes së pavarësisë së vendit në 2008.

³⁰ Grupi i fokusit me komunitetin fetar në Deçan, 12 shkurt 2018.

³¹ Intervistë me zyrtarin e BIK-ut në Deçan, 20 dhjetor 2017.

³² Po aty.

³³ Po aty.

³⁴ Grupi i fokusit me komunitetin fetar në Han të Elezit, 21 shkurt 2018.

Pa qenë i përfaqësuar, Hani i Elezit nuk mori asnjë nga përfitimet zhvillimore që solli vëmendja e madhe e donatorëve ndërkombëtarë pas luftës së Kosovës, dhe në kohën e themelimit të komunës vëmendja dhe prania e donatorëve ndërkombëtarë në vend u pakësua.³⁵ Kjo është veçanërisht e qartë në infrastrukturën e dobët në komunë, e cila për dallim nga Deçani nuk ka qendër kulturore apo ndonjë qendër të gravitimit, siç janë organizatat e shoqërisë civile, për të angazhuar komunitetin në aktivitete jashtëshkollore,³⁶ por edhe në larminë e organizatave humanitare të pranishme në këtë zonë.

Derisa në Deçan ka pasur një përfshirje të madhe të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE), e cila angazhoi një numër palësh të interesit nga qeverisja lokale dhe shoqëria civile si pjesë e përpjekjeve të pajtimit, si dhe prania e donatorëve të mëdhenj si USAID dhe organizatat e vendeve anëtare të Bashkimit Evropian, në Han të Elezit vetëm kohët e fundit është rritur vëmendja për shkak të aktivitetit të ekstremizmit të dhunshëm në këtë zonë.³⁷

Kyndryshim i vëmendjes, veçanërisht nga ditët e hershme kur Kosova ishte protektorat ndërkombëtar, u reflektua edhe në strukturën e brendshme të shoqërisë dhe në aftësinë e saj që të mobilizohet për të ndikuar në agjendën e politikave. Ndonëse të pakta në numër krahasuar me organizatat e shoqërisë civile në qytetet kryesore të Kosovës, Deçani ka të paktën gjashtë organizata lokale të shoqërisë civile që janë aktive, ndërsa Hani i Elezit nuk ka pothuajse asnjë klub të tillë aktiv.

Komunat dallojnë edhe për nga vëmendja që u është kushtuar nga institucionet qendrore, në veçanti nga kuvendi dhe qeveria. Kosova është një zonë e vetme zgjedhore që do të thotë se kandidatët për legjislativ të Kosovës i marrin votat e tyre nga të gjitha pjesët e vendit në mënyrë të barabartë. Sidoqoftë, në këtë fazë të demokracisë së hershme në Kosovë, zgjedhësit dhe votat e mobilizuara mbeten të natyrës lokale dhe partitë politike janë kryesisht parti rajonale, siç janë edhe lidhjet e protagonistëve të tyre kryesorë me vendet e tyre të origjinës. Gjatë viteve, Deçani dhe Hani i Elezit janë formësuar nga këto dinamika të brendshme politike dhe nga trashëgimia politike, të cilat Deçanin e kanë lartësuar si një nga bastionet më të rëndësishme politike, kurse Hanin e Elezit e kanë lënë të venitet në harresë politike.

Për shembull, Deçani konsiderohet si bastion elektoral i Aleancës për Ardhmërinë e Kosovës, partisë së kryeministrit aktual të Kosovës Ramush Haradinaj. Edhe pse në opozitë për vite me radhë derisa erdhi në pushtet në qeverinë aktuale, komuna gëzonte përkrahje politike për shkak të lidhjes së saj me partinë e Haradinajt. Zyrtarët lokalë e pranojnë se edhe kur partia nuk ishte në pushtet, ata në përgjithësi ishin në gjendje të kërkonin investime publike nga qeveria qendrore.

Aktualisht, përveç Kryeministrit, shtatë deputetë ose zyrtarë të tjerë të lartë të qeverisë kanë lidhje të forta familjare me këtë rajon dhe e sigurojnë mbështetjen e tyre zgjedhore nga Deçani, gjë që është përkthyer shpesh me vëmendje më të madhe për atë zonë elektorale. Një shembull i tillë është ish-kryetari i Deçanit për dy mandate, Rasim Selmanaj, i cili tani është deputet i Kuvendit të Kosovës.

Lidhjet ndërmjet institucioneve qendrore të Kosovës dhe bastioneve të partive politike në pushtet janë dokumentuar në një studim të përgjithshëm mbi sistemin politik të patronazhit në Kosovë i cili tregon një trend të qartë të „blerjes së hapësirës politike me fonde publike“ (Bajrami 2011).

Kjo pikëpamje u forcua më tej gjatë zgjedhjeve të përgjithshme të vitit të kaluar në të cilat kryeministri aktual, duke bërë fushatë në emër të kandidatit të partisë së tij në Deçan, premtoi të dyfishojë buxhetin e komunës dhe të trefishojë investimet kapitale në zonë. Ai gjithashtu njoftoi se po ndante 80 milionë euro për ndërtimin e autostradës së Dukagjinit që ndikon në komunën e Deçanit (EkonomiaOnline 2017).

Ndryshe nga kjo, që prej themelimit si komunë, Hani i Elezit e ka zgjedhur si kryetar një kandidat të pavarur politik, pa lidhje të rëndësishme me partitë kryesore politike në Kosovë. Derisa stili modest i qeverisjes së kryetarit Rufki Suma ka siguruar mbështetje të madhe lokale për të, kjo dinamikë politike e ka bërë Hanin e Elezit të parëndësishëm si zonë elektorale, duke e bërë qeverinë qendrore të mos u përgjigjet nevojave të popullsisë së kësaj komune.³⁸

35 Intervistë me zyrtarin e lartë lokal në Han të Elezit, 21 dhjetor 2017.

36 Po aty.

37 Kjo gjetje u konfirmua në intervistat me zyrtarë të lartë të të dy komunave.

38 Pjesëmarrës i Grupit të Fokusit në Han të Elezit, 21 shkurt 2018.

“Resurset tona u janë dhënë grekëve dhe maqedonasve (me marrëveshjet e privatizimit). Ne jemi vetëm spektatorë. Njerëzit gjejnë mënyra. Disa përmes fesë, disa diku tjetër”, tha një zyrtar i intervistuar në Han të Elezit derisa fliste për ndryshimin e rrethanave ekonomike në komunë.³⁹

Aktualisht, buxheti komunal i Deçanit është 8.3 milionë euro, ndërsa ai i Hanit të Elezit është 2.7 milionë euro, por të dyja kanë pak më shumë se në vitin 2017.

Këto dinamika janë reflektuar në shifrat e votimit në zgjedhjet e fundit të përgjithshme në Kosovë në vitin 2017. Në Deçan, 71.68 për qind e votave shkuan për koalicionin qeverisës të Haradinajt, ndërsa në Han të Elezit votat u ndanë mes partisë kryesore opozitare Vetëvendosje 45.09 për qind dhe koalicionit aktual qeverisës, i cili mori 38.91% të votave (Komisioni Qendror i Zgjedhjeve i Kosovës 2018).

Komunat	Deçan	Hani i Elezit
Përfaqësimi politik në nivelin qendror	8 (duke përfshirë kryeministrin aktual)	0
Besimi ndaj institucioneve (i matur sipas pjesëmarrjes së votuesve në tri zgjedhjet e fundit)	Zgjedhjet e përgjithshme 2017: 39,97 për qind Zgjedhjet e përgjithshme 2014: 37,31 për qind Zgjedhjet e përgjithshme 2010: 34,51 për qind	Zgjedhjet e përgjithshme 2017: 37,38 për qind Zgjedhjet e përgjithshme 2014: 43,29 për qind Zgjedhjet e përgjithshme 2010: 49,88 për qind

Tabela 2: Përfaqësimi politik dhe pjesëmarrja e votuesve në Deçan dhe Han të Elezit (burimi: Gazeta Zëri 2017, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve i Kosovës)

4.3.3 Narrativat kombëtare dhe konteksti lokal

Të dy komunat ndryshojnë edhe në aspektin e rëndësisë së tyre për nga narracioni kombëtar i çlirimit në Kosovë dhe për nga mënyra se si narracioni e formon kontekstin lokal, veçanërisht sa i përket politikës së identitetit, që doli të jetë veçanërisht e rëndësishme për kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm gjatë kësaj periudhe të hulumtimit.

Akterët në të dyja komunat raportuan për një rritje të shkallës së praktikimit të fesë që nga përfundimi i luftës në Kosovë dhe për një kërkesë gjithnjë e më të madhe të të rinjve për të marrë pjesë në çështjet fetare.

Megjithatë, përkundër këtyre gjërave të përbashkëta, qytetarët e këtyre dy komunave kishin përgjigje të ndryshme lidhur me ndikimin e fesë në identitetin e tyre. Pra, a munden palët e interesit, qasjet e ndryshme të të cilëve për kanalizimin e këtij interesi gjithnjë e më të madh për praktikimin e fesë të formësojnë rolin e fesë dhe marrëdhëniet e saj me radikalizimin dhe ekstremizmin e dhunshëm në të ardhmen.

Në Deçan ka njëtrajtshmëri: identifikimi etnik është më i rëndësishmi si në komunitetet fetare ashtu edhe ato jofetare. Në të dy grupet, pjesëmarrësit fetarë dhe jofetarë u identifikuan në radhë të parë me përkatësinë e tyre etnike shqiptare.

Në Han të Elezit, anëtarët fetarë dhe jo-fetarë të komunitetit ishin më pak homogjenë. Ata që identifikoheshin me përkatësinë e tyre etnike dhe ata që zgjodhën të identifikoheshin së pari me përkatësinë e tyre fetare ishin pothuajse të ndarë në mënyrë të barabartë.

³⁹ Intervistë me një zyrtar në Han të Elezit, 12 janar 2018.

Në Deçan, autoritetet fetare dhe lokale duket se kanë pasur një qasje të drejtpërdrejtë në përballjen me ata që e sfiduan autoritetin e BIK-ut dhe atë që e kishin perceptuar si kontestim të predikimit tradicional fetar që është i zakonshëm në Kosovë.

Zyrtarët lokalë thirren në traditën e gjatë të rezistencës në Deçan si kundër-narrativë funksionale, e cila ndihmoi që tua ndërrojë mendjen agjentëve të radikalizimit në komunën e tyre. *“Shumë njerëz u vranë, ne kemi shumë dëshmorë dhe shumë heronj. Për shembull, një imam këtu ka një vëlla që është hero dhe ai kurrë nuk do të lejojë që rrymat (ekstremiste) të depërtojnë këtu. Ndjenjat e identitetit kombëtar janë të forta, siç është edhe ndjenja e sakrificës për lirinë e Kosovës, mbështetja e SHBA-së, ndërhyrja e NATO-s, Perëndimit, dhe këto janë gjëra që ne i çmojmë si të vlefshme. Prandaj, këto rryma (radikale) bien ndesh me këtë ide.”*⁴⁰

Për dallim nga kjo, në Han të Elezit, si akterët formalë ashtu edhe ata joformalë ishin disi të frikësuar nga të personat fetarë të sapoardhurit në mesin e tyre dhe, ndonëse përpiqeshin ta përballonin këtë ndikim në ditët e para, në fund presioni ishte tepër i madh që kundër-narrativa e tyre të kishte efekt.

Sipas një zyrtari të lartë lokal të BIK-ut, *„Nëse unë kisha probleme me personin X, autoritetet shtetërore nuk reagues kurrë. Unë u konfrontova me ta dhe vazhdoja të kem marrëdhënie të tensionuara me ta për shkak të literaturës së ndryshme që u kontrabandua këtu. Pastaj, erdhën shoqatat, dhe secila prej tyre kishte ideologjinë e vet. Ata nuk i shërbenin fesë, por iu përkushtuan një ideologjie të caktuar. Kjo solli një çarje në xhami dhe jashtë saj. ... Problemet janë serioze ... Ata të injorojnë në xhami, janë grup dhe ti je i vetëm. Askush nuk do të marrë përgjegjësinë të hyjë në konflikt me ta për të më mbrojtur mua. Ose, unë hyj në xhami dhe ata largohen (në shenjë proteste)“.*⁴¹

Deçani, sikurse pjesa më e madhe e Kosovës perëndimore, krenohet në mënyrë të veçantë për pjesëmarrjen aktive të një numri figurash lokale që kontribuan në lëvizjen për pavarësi të Kosovës që nga fillimi i viteve 1980. Rëndësia rajonale e komunës u rrit edhe më shumë gjatë luftës së Kosovës 1998-1999, kur zona u kthye në fortesë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, forcave guerile që iu kundërvunë shtypjes së Serbisë në Kosovë.

Aktualisht, komuna është e mbushur me memoriale që përkujtojnë kontributin e zonës në lëvizjen për pavarësi, përfshirë një varrezë të madhe dedikuar luftëtarëve të UÇK-së që shërben si një pikë takimi për komunitetin në të gjitha datat e rëndësishme historike. Komuna ka një kalendar të pasur të festave publike të caktuara rreth narratives kombëtare dhe është në hartën e politikanëve më të lartë të Kosovës pasi që ata nderojnë rezistencën e armatosur që qëndron në themelet e shtetit të pavarur. Çdo vit që nga përfundimi i luftës, liderët institucionalë të Kosovës bëjnë disa turne për në Deçan për të nderuar ata që dhanë jetën në Ditën e Pavarësisë më 17 shkurt, në përvjetorin e fillimit të rezistencës së armatosur në mars të vitit 1998, në tubime të ndryshme për heronjtë e luftës, dëshmorët dhe viktimat civile.

Komuniteti në Deçan është shpesh pjesë e këtyre festimeve, të cilat kanë kontribuar në ndërtimin e një identiteti të fortë kombëtar dhe një narracioni lokal të pjesëmarrjes, ku qytetarët marrin pjesë në ritualet përkujtimore.

Për dallim, Hani i Elezit, i cili në masë të madhe shpëtoi i paprekur nga lufta e Kosovës, nuk zë ndonjë vend domethënës në narracionin aktual kombëtar dhe rrallë është pjesë e ndonjë festimi të rëndësishëm kombëtar, përveç çlirimit të qytetit nga forcat e NATO-s me 11 qershor, 1999. Kalendar i festave publike përbëhet kryesisht nga festimet joformale të festave fetare, ndërsa komuniteti është i orientuar kryesisht nga jashtë, kryesisht duke kultivuar lidhjet me komunitetin shqiptar në Maqedoninë fqinje.⁴²

40 Intervistë me një përfaqësues të lartë politik në Deçan, 4 janar 2018.

41 Intervistë me një zyrtar lokal të BIK-ut në Han të Elezit, 12 janar 2018

42 Intervistat me zyrtarët lokalë fetarë dhe komunalë.

4.4 Shqyrtimi i një teme të pashqyrtuar: ekstremizmi i dhunshëm dhe ekstremizmi politik në qytetin etnikisht të ndarë të Mitrovicës

Meqë Deçani dhe Hani i Elezit janë zona me shumicë dërrmuese shqiptare dhe kanë disa nga tiparet e njëjta si shumica e komunave të dominuar nga shqiptarët në Kosovë, si pjesë e këtij studimi hulumtueset vendosën të testojnë raportin në mes të ekstremizmit të dhunshëm në baza fetare dhe ekstremizmit politik në baza etnike në Kosovë, në një mjedis më të përzier etnikisht. Derisa në qarqet politikbërëse bëhen supozime lidhur me marrëdhëniet në mes të këtyre dy formave të ekstremizmit, deri më sot studiuesit nuk e kanë vërtetuar një lidhje cilësore ose sasiore mes këtyre dy fenomeneve. Kjo çështje është hulumtuar në qytetin etnikisht të ndarë të Mitrovicës, një zonë po ashtu e prekur nga fenomeni i luftëtarëve të huaj dhe me një rritje e praktikimit konservativ të fesë.

Për shkak të qasjes së kufizuar dhe vështirësive etike për t'iu përshtatur kërkesave të pjesëmarrësve në mbledhjen e një grupi të fokusit, hulumtueset iu qasën kësaj çështjeje të hulumtimit përmes transkripteve të takimeve të këshillit lokal të sigurisë, në të cilat pjesëmarrësit kanë shkëmbyer mendime rreth efektivitetit të strategjive kombëtare për parandalimin dhe kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm. Kjo ndihmoi në vlerësimin e atyre që këta aktivistë lokalë mendonin se janë shtytësit kryesorë dhe faktorët e komunitetit që çuan në ekstremizëm të dhunshëm.

Përveç studimit të hollësishëm të pesë transkripteve nga mbledhjet e këshillit lokal të sigurisë në komunat e dominuara nga serbët dhe në qytetin e ndarë të Mitrovicës, u zhvilluan edhe katër intervista me udhëheqësit fetarë myslimanë dhe aktivistin kryesor të shoqërisë civile në Mitrovicë, i cili e ka themeluar një fondacion të bashkëpunimit ndëretnik në qytetin e ndarë.

Mitrovica, dikur qytet industrial që lulëzonte dhe vend i minierave të famshme të Kosovës, është duke hyrë në dekadën e saj të tretë si qytet etnikisht i ndarë në mes të shumicës shqiptare në jug dhe veriut të dominuar nga serbët. Përveç të qenit një pike e nxehtë e tensioneve etnike në të gjitha përpjekjet e shtet ndërtimit të Kosovës, qyteti mbetet një përkujtim i hidhur i përpjekjeve të pasuksesshme ndërkombëtare për pajtim për të transformuar konfliktin në Kosovë pas shumë vitesh të investimit në programe të ndërtimit të paqes.

Përveç se ka qenë një arenë e kontestimit të vazhdueshëm politik për kontroll mes Kosovës dhe Serbisë, ngërçi politik dhe animozitetet e thella etnike e kanë bërë atë vend të preferuar të krimit të organizuar dhe ideologjive ekstreme që përpiqen të paraqesin këtë kontest territorial si përplasje të qytetërimeve, mes Lindjes dhe Perëndimit, mes krishterimit dhe islamit, duke shfrytëzuar ndarjet aktuale gjeopolitike dhe retorikën e shtuar fetare për të shpjeguar dallimet ideologjike dhe etnike (The Economist 2017).

Për ta përforcuar më tej këtë pikëpamje, e cila ka qenë narrativa zyrtare e sponsorizuar nga qeveria serbe,⁴³ gjatë viteve të fundit Mitrovica dhe zonat përreth u kthyen në baza rekrutimi për grupin e Shtetit Islamik dhe për grupet serbe të ekstremit të djathtë, si Fronti i Kosovës që furnizon luftëtarë për të luftuar së bashku me forcat pro-ruse në Ukrainën lindore. Sipas të dhënave të Policisë së Kosovës, rreth 15 qytetarë nga Mitrovica i janë bashkuar ISIS-it dhe, ndonëse nuk ka të dhëna të sakta për numrin e luftëtarëve të huaj serbë, zyrtarët vlerësojnë se të paktën dymbëdhjetë serbë nga veriu i Kosovës janë në mesin e rreth 300 serbëve që luftojnë me fraksione të ndryshme pro-ruse në Ukrainën lindore.⁴⁴

Akterë të ndryshëm lokalë kanë opinione të ndryshme lidhur me tezën se a është ngjeshja e radhëve të ekstremistëve të dhunshëm nga Mitrovica dhe zonat përreth si rezultat i komuniteteve që përqafojnë dhe theksojnë një kauzë të motivuar në aspektin fetar për t'iu dalluar edhe më shumë nga identiteti i grupit etnik kundërshtar. Disa fajësojnë ngërçin politik që ka çuar në një stagnim të përgjithshëm në Mitrovicë, si faktor lehtësues që u lejon ideologjive ekstremiste të depërtojnë në këtë komunitet.⁴⁵ Udhëheqësit fetarë nuk e konsiderojnë ekstremizmin e dhunshëm si pasojë të drejtpërdrejtë të tensioneve etnike, por

⁴³ Për shembull, shih deklaratën e ministrit të jashtëm të Serbisë që krahason përpjekjen e Kosovës për t'iu anëtarësuar në UNESCO me pranimin e ISIS-it: <https://ins Serbia.info/today/2015/10/dacic-admitting-kosovo-to-unesco-same-as-admitting-islamic-state/>

⁴⁴ Për më shumë për këtë fenomen, shih The Economist (2014).

⁴⁵ Intervistë me një aktivist të shquar të komunitetit në Mitrovicë, 7 qershor 2018.

pohojnë se ka „një përpjekje për të përfshirë elementë fetarë në këtë konflikt,“ dhe e lidhin një pjesë të mosbesimit mes shqiptarëve dhe serbëve me shkatërrimin e monumenteve fetare gjatë luftës, si në rastin e shkatërrimit të një xhamie të lashtë pranë lumit Ibër që tani ndan qytetin në vija etnike.⁴⁶ Një udhëheqës i shquar religjioz, nga ana tjetër, nuk ishte i mendimit se tensionet politike kanë nxitur ekstremizmin fetar, por mendon se kanë vazhduar ta ushqejnë ekstremizmin politik dhe retorikën nacionaliste në të dyja anët e ndara. Ai fajësoi „islamofobinë në rritje“ në Kosovë për rritjen e radikalizimit në komunitetin mysliman në vend.⁴⁷

Serbët dhe shqiptarët në të dy anët u bëjnë jehonë këtyre ndjenjave. Ata në masë të madhe fajësojnë mungesën e perspektivës dhe institucionet e Kosovës për shfaqjen e ekstremizmit të dhunshëm. Në përgjithësi, shqiptarët dhe serbët u përmbajtën nga ndërlidhja e ekstremizmit të dhunshëm në baza fetare me ekstremizmin politik në baza etnike që e ka pllakosur këtë rajon në dy dekadat e fundit.

Në një takim të kohëve të fundit, pjesëmarrësit serbë të këshillit lokal të sigurisë në qytetin verior të Zveçanit fajësuan papunësinë dhe paaftësinë e qeverisë së Kosovës për t’u përballur me krimin e organizuar, si dhe fundamentalizmin islamik dhe të krishterë që po i ndajnë komunitetet më tej, si shkaqe të rritjes së ekstremizmit të dhunshëm në vend.⁴⁸ *“Në këtë mjedis plotë konfuzion, njerëzit pa shpresë po kërkojnë një dalje, prandaj iu bashkohen konflikteve të huaja“*, tha një pjesëmarrës serb.

Në një mjedis të ngjashëm me përfaqësuesit e komunitetit shqiptar dhe atij serb nga Mitrovica e veriut dhe Mitrovica e jugut, ata fajësojnë „institucionet e dobëta shtetërore dhe qeverisjen për hiperbolizimin e kërcënimit që vjen nga ekstremizmi i dhunshëm“ si dhe „mungesën e besimit të qytetarëve në institucionet shtetërore,“⁴⁹ që ka shënuar rënien më të madhe në vitet e fundit. Megjithatë, përfaqësuesit e të dy komuniteteve etnike ankohen edhe për pamundësinë e tyre për të komunikuar me ata pjesëtarë të bashkësive etnike që kanë përqaftuar ideologji ekstremiste, si dhe dënojnë „keqinterpretimin e fesë dhe rolin e mediave“ në përkeqësimin e kërcënimit të ekstremizmit të dhunshëm. Për shembull, përfaqësuesi i BIK-ut në këtë takim u tregon pjesëmarrësve se ai i sheh besimtarët myslimanë *“të merakosur“* dhe shqetësuar për mungesën e drejtësisë dhe përfshirjes në shoqërinë kosovare, sidomos të grave të mbuluara që janë të diskriminuara në gjetjen e vendeve të punës ose në arsimim.⁵⁰ Pjesëmarrësit serbë në Zveçan përmendën trazirat etnike të vitit 2004 në Kosovë si akte të „ekstremizmit fetar dhe politik“ të cilat përkeqësuan edhe më shumë marrëdhëniet ndëretnike në mes të shqiptarëve dhe serbëve në këtë rajon.

Në një grup të fokusit vetëm me shqiptarët në pjesën shqiptare të Mitrovicës, pjesëmarrësit e identifikuan indoktrinimin ideologjik, mungesën e mundësive ekonomike, „keqinformimin“ nga mediat për luftën në Siri dhe Irak, ose kureshtjen si shtytësit kryesorë të ekstremizmit të dhunshëm në qytetin e tyre.

46 Intervistë me një zyrtar të BIK-së në Xhaminë e Madhe në Mitrovicë, dhe intervistë me imamin e Mitrovicës, 10 prill 2018.

47 Intervistë me një zyrtar të BIK-ut në Mitrovicë, prill 2018. Ai iu përgjigj pyetjeve me shkrim.

48 Procesverbali i takimit të QKSS-së në Zveçan me pjesëmarrësit e këshillit lokal të sigurisë.

49 Procesverbali i takimit të QKSS-së në Mitrovicë me përfaqësuesit e komunitetit serb dhe atij shqiptar.

50 Po aty.

5 Pikat e intervenimit: Hartëzimi i programeve për Zbutjen e Ekstremizmit të Dhunshëm

5.1 Iniciativat kombëtare dhe lokale të P/KEDH-së

Parandalimi dhe Kundërvënia ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm ka qenë prioritet në agjendën e Qeverisë së Kosovës. Që nga momenti kur është shfaqur ky fenomen, Qeveria e Kosovës ka ndërmarrë disa hapa për të ndihmuar në zbutjen e rreziqeve që lidhen me fenomenin e ekstremizmit të dhunshëm. Së pari, është miratuar Strategjia Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Radikalizimit që Shpie në Terrorizëm (2015-2020). Kjo strategji është një nga hapat e parë konkretë të ndërmarrë nga Qeveria për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm. Strategjia përcakton kontekstin e përgjithshëm dhe sqaron të ashtuquajturit „faktorë shtytës dhe tërheqës“ të ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë; pastaj ajo elaboron hapat e ardhshëm që duhet të ndërmerren nga të gjitha institucionet relevante me qëllim të parandalimit të ekstremizmit të dhunshëm. Strategjia i ka katër objektiva kryesore: (I) Identifikimin e hershëm të shkaqeve, faktorëve dhe grupeve të synuara; (II) Parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit; (III) Ndërhyrjen dhe (IV) De-radikalizimin dhe Ri-integrimin e personave të radikalizuar.

Përveç Strategjisë, Qeveria e Kosovës ka miratuar edhe Planin Kombëtar të Veprimit, i cili ofron një përshkrim të hollësishëm të aktiviteteve të ndara sipas objektivave të Strategjisë, institucionin(et) përgjegjës(e) për zbatimin e aktivitetit, dhe treguesit e qartë të suksesit. Derisa Strategjia Kombëtare dhe Plani Kombëtar i Veprimit synojnë të adresojnë shkaqet kryesore të ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë dhe propozojnë aktivitete të ndryshme për këtë (duke u fokusuar kryesisht në ngritjen e vetëdijes për këtë fenomen, ku mbi 40 për qind e aktiviteteve bien nën përgjegjësinë e Ministrisë së Arsimit), ka shqetësime të ndryshme veçanërisht lidhur me procesin e hartimit dhe zbatimit të Strategjisë.

Kritika kryesore ndaj Strategjisë Kombëtare ka të bëjë me mos përfshirjen e autoriteteve lokale në hartimin e aktiviteteve të strategjisë. Ndonëse Strategjia ka adoptuar një fushëveprim më të gjerë për të trajtuar ekstremizmin e dhunshëm, të bazuar kryesisht në arsim si shtyllë kryesore për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm, intervistat me akterë të ndryshëm të përfshirë në zbatimin e projekteve të PEDH-së në Kosovë vënë në pah mungesën e koordinimit ndërmjet donatorëve dhe Planit të Veprimit të Strategjisë Kombëtare.

Për shembull, në rastin e Hanit të Elezit, një nga zonat më të prekura nga ekstremizmi i dhunshëm, por edhe në Mitrovicë, e cila ka një numër të madh të luftëtarëve të huaj, autoritetet lokale kanë shumë pak njohuri për aktivitetet që parasheh Strategjia Kombëtare apo për ndonjë aktivitet që zhvillohet në komunën e tyre. Ky zbulim tregon mungesën e bashkëpunimit dhe konsistencës në mes të organizatave donatore dhe strukturave shtetërore lokale. Shumica e donatorëve i bashkërendojnë veprimet me mekanizmin mbështetës në nivel qendror, bashkërendim që nuk duket se shtrihet deri tek autoritetet lokale. Udhëheqësit lokalë nuk janë përfshirë si palë të interesit në këto mekanizma.

Një donator i rëndësishëm tha se fokusi i tyre është kryesisht tek rinia prej 12 deri në 25 vjeç, por qëllimeve të programeve të tyre u mungon fokusi dhe mbeten të përcaktuara në vija të trasha. Për shembull, donatori raportoi se objektivat e tyre silleshin prej rritjes së „mbështetjes për të rinjtë përmes përmirësimit të arsimit, trajnimit për punë, mundësive të punësimit“ deri te „përmirësimi i shëndëstrimit dhe priorizimit përmes programeve aktive të punësimit dhe shërbimeve sociale... ofrimit të trajnimit, financimit dhe asistencës për individët që marrin pjesë në mekanizmat e duhur në nivel komuniteti“.

Donatori gjithashtu shtoi se do të ketë „*edhe lloje të ndryshme të aktiviteteve sportive, artistike dhe kulturore,“ që „ të organizohet rinia rreth këshillave të rinisë, bashkësisë, llojeve të ndryshme të nismave të komunitetit ku të rinjtë janë në dialog me udhëheqësit e komunitetit, qoftë udhëheqësit formale apo udhëheqësit joformal.“*⁵¹

Palët e tjera të interesuara në Strategjinë Kombëtare janë ministritë e ndryshme në Qeverinë e Kosovës, si Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve dhe Ministria e Arsimit. Ato ia nënkontraktajn pjesën më të madhe të zbatimit të aktiviteteve të tyre organizatave të shoqërisë civile përmes thirrjeve për propozime të ndryshme. Ato gjithashtu raportojnë se janë të penguar nga burokracia dhe nuk kanë ofruar dëshmi që kuantifikojnë ndikimin e programeve të tyre në zbatimin e strategjisë.⁵²

5.2 Donatorët dhe programet ndërkombëtare

Që nga viti 2014, kur numri i luftëtarëve të huaj nga Kosova që u përfshinë në konfliktet në Siri dhe Irak u bë alarmant, **Ambasada e SHBA-së** u duk se është akteri mbështetës më proaktiv më në Kosovë. Ambasada e mbështeti financiarisht QKSS-në për hartimin e raportit për luftëtarët e huaj të Kosovës, që ishte i pari i këtij lloji i hartuar në Evropën Juglindore⁵³. Ajo gjithashtu u ndihmoi institucioneve shtetërore të Kosovës që të hartojnë Ligjin për Ndalimin e Bashkimit në Konflikte të Armatosura jashtë Territorit të Vendit dhe Strategjinë për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Radikalizmin që Shpie në Terrorizëm (2015-2020) duke përfshirë ekspertë të ndryshëm me përvojë në këtë fushë (Qehaja et al. 2017). Përkrahja vazhdoi edhe në vitin 2016, kur fokusi kryesor i Ambasadës së SHBA-ve ishte të ndihmonte institucionet e Kosovës në zhvillimin e kapaciteteve të tyre për zbatim. Kjo është bërë përmes angazhimit të instituteve prestigjioze të specializuara në fushën e KEDH-së, si Hedayah nga Emiratet e Bashkuara Arabe dhe Instituti Amerikan për Paqe. Gjithashtu, ajo ofroi fonde për OJQ të ndryshme dhe mediat në Kosovë të cilat janë të angazhuara në mënyrë aktive në fushën e KEDH-së.⁵⁴ Në të vërtetë, një pjesë e këtij financimi është siguruar drejtpërsëdrejti nga Departamenti Amerikan i Shtetit, ndërsa Ambasada ka shërbyer si lehtësuese teknike për këto fonde. Qëllimi i atyre fondeve ishte që të organizohen aktivitete dhe fushata të ndryshme të de-radikalizimit në nivel qendror dhe lokal në Kosovë për të përmirësuar kohezionin social dhe për të zvogëluar rrezikun e ekstremizmit të dhunshëm.⁵⁵ Departamenti Amerikan i Shtetit e ka mbështetur QKSS-në në zbatimin e projektit „Kundërvënja ndaj ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë“, i cili përfshiu 11 komuna të Kosovës, si dhe projekte të tjera që kanë të bëjnë me mbulimin e këtyre fenomeneve nga mediat.

Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara (UNDP) ka punuar për P/KEDH duke kryer hulumtime dhe duke botuar disa raporte për identifikimin e faktorëve shtytës dhe tërheqës të ekstremizmit të dhunshëm, duke përfshirë një analizë të pulsit publik dhe dokumente të tjera (UNDP 2015, 2017a, 2017c, 2017c). Për më tepër, në bashkëpunim me Ministrinë e Punëve të Brendshme dhe Ambasadën Italiane në Prishtinë, UNDP ka pilotuar mekanizmin referues në komunën e Gjilanit, i cili ka identifikuar tetë raste (UNDP 2017a).

Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) është gjithashtu mjaft aktive në K/PEDH në Kosovë. Deri më tani ajo i ka themeluar „Programet e OSBE-së Të Bashkuar në KEDH“ (Qehaja et al. 2017). Pastaj, OSBE-ja organizon tryeza të rrumbullakëta, debate dhe trajnime me qëllim të zbatimit të aktiviteteve të KEDH-së. OSBE gjithashtu ka themeluar Programin LIVE („Udhëheqësit kundër jotolerancës dhe ekstremizmit të dhunshëm“), i cili angazhon të rinjtë në Kosovë për të parandaluar ekstremizmin e dhunshëm.

⁵¹ Intervistë me një zyrtar të GCERF, nga baza e të dhënave e QKSS-së.

⁵² Intervistë me një zyrtar të Ministrisë së Kulturës, Rinisë, Sportit, baza e të dhënave e QKSS-së.

⁵³ „Raporti mbi shkaqet dhe pasojat e përfshirjes së qytetarëve të Kosovës si luftëtarë të huaj në Siri dhe Irak“, nga Kursani, botuar në prill 2015

⁵⁴ Po aty.

⁵⁵ Po aty.

Organizata Ndërkombëtare për Migrim (IOM) ka punuar me ekspertë, të rinj dhe udhëheqës për të parandaluar ekstremizmin e dhunshëm. Ajo ka ofruar grante të vogla për njerëzit në nevojë në komunitetet e synuara. Qëllimi kryesor është që t'u ofrohen të rinjve mundësi që të krijojnë projektet e tyre.⁵⁶ Angazhimi me të rinjtë ka të bëjë me nxitjen e të menduarit kritik. Për më tepër, ajo ofron trajnime për prindërit në identifikimin e hershëm të radikalizimit. IOM ka punuar edhe në ri-integrim, duke mbështetur një vlerësim të nevojave për anëtarët e familjeve së luftëtarëve të huaj.

Fondi Global për Angazhim dhe Qëndrueshmëri të Komunitetit (GCERF) ka siguruar një nga fondet më të mëdha për PEDH-në në Kosovë. GCERF ka punuar kryesisht në PEDH dhe ka dhënë grante për OSHC-të lokale për zbatimin e aktiviteteve me qëllim të parandalimit të ekstremizmit të dhunshëm. Programi është fokusuar kryesisht në ofrimin e mundësive të punësimit dhe trajnimeve në punë dhe përmirësimin e arsimit. Grupi i synuar i programit kanë qenë të rinjtë nga 15 deri në 25 vjeç.

Agjencia e SHBA-së për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID) ka dhënë grante për bujqësinë që u dedikohen të rinjve në komunën e Hanit të Elezit. USAID gjithashtu po punon nga afër me Ministrinë e Arsimit në rishikimin e kurrikulave dhe përfshirjen e të menduarit kritik si pjesë e këtyre kurrikulave në shkolla.

Dhe në fund, Ambasada e Holandës - përmes programit të saj MATRA⁵⁷ - është duke mbështetur projektet e shoqërisë civile si „Rinia dhe Komuniteti në Veprim - Parandalimi dhe Kundërvënja ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë“.

5.3 Relevanca e programeve të PEDH-së

Ky studim i ka identifikuar disa faktorë që kontribuojnë në qëndrueshmërinë dhe parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm. Faktorët përfshijnë komunikimin dhe bashkëpunimin ndërmjet palëve të ndryshme lokale, siç janë autoritetet lokale komunale dhe udhëheqësit fetarë lokalë; përfaqësimin politikë në nivel lokal dhe qendror; nivelin dhe llojin e donatorëve dhe investimeve qeveritare në nivel lokal; narracionet kombëtare dhe të identitetit dhe zbatimin e tyre.

Derisa gjetjet e hulumtimit i kanë identifikuar këta faktorë të qëndrueshmërisë, është bërë po ashtu e qartë se shumica e programeve të PEDH-së janë të fokusuar kryesisht në ngritjen e vetëdijesimit kundër këtyre fenomeneve dhe në përmirësimin e mundësive të punësimit për të rinjtë në nivel lokal. Siç është diskutuar më parë, Strategjia Kombëtare ka katër objektiva, secili me një varg aktivitete. Megjithatë, deri më sot fokusi i akterëve të ndryshëm (donatorëve ndërkombëtarë, organizatave të shoqërisë civile dhe Qeverisë) ka mbetur në ngritjen e vetëdijesimit dhe identifikimin e hershëm të faktorëve të EDH-së. Vetëm kohët e fundit Qeveria ka ndërmarrë hapa konkretë për procesin e ri-integrimit, pasi Ministria e Punëve të Brendshme, me mbështetjen e ICITAP-it,⁵⁸ ka krijuar një divizion që do të punojë për de-radikalizimin dhe ri-integrimin e LHT-ve që janë kthyer vet (Telegrafi 2018).

Ka pasur një sërë aktivitete me qëllim të ngritjes së vetëdijesimit që janë zbatuar në komunitetet/komunat në të cilat është fokusuar ky studim. Për shembull, në vitin 2017, Ministria e Arsimit ka zhvilluar disa takime informuese me nxënës, mësues dhe prindër në 21 komuna të Kosovës, përfshirë Deçanin, Mitrovicën dhe Hanin e Elezit (Qeveria e Kosovës 2017). Ministria, në bashkëpunim me Misionin e OSBE-së në Kosovë, ka hartuar edhe një udhërrëfyes të PEDH-së për mësues dhe prindër, ndërsa në bashkëpunim me UNDP-në Ministria ka hartuar një udhëzues për mësues dhe prindër për identifikimin dhe mënyrat e trajtimit të ekstremizmit të dhunshëm në shkolla (Qeveria e Kosovës 2017).

Aktivitete të ngjashme janë zhvilluar nga IOM-i dhe QKSS-ja në tërë Kosovën.

Për më tepër, janë zhvilluar aktivitete të tjera që synojnë ngritjen e vetëdijesimit për fenomenin, siç janë takimet me prindërit dhe zyrtarët komunalë për të diskutuar rreth PEDH-së dhe për të rritur njohuritë

⁵⁶ Baza e të dhënave të intervistave të QKSS-së.

⁵⁷ Shih <https://www.government.nl/topics/european-grants/dutch-fund-for-regional-partnerships-nfrp/nfrp-matra-grants-for-strengthening-democracy-and-the-rule-of-law-in-europe>, shikuar më 14 shtator 2018.

⁵⁸ Shih <https://www.justice.gov/criminal-icitap/about-icitap>, shikuar më 14 shtator 2018.

për shenjat e hershme të identifikimit. Këto aktivitete janë realizuar nga Ministria e Arsimit, Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal, IOM-i dhe QKSS-ja.

Përveç këtyre, Plani i Veprimit dikton që Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale duhet t'u japë përparësi grupeve të cënueshme në tregun e punës.⁵⁹ Por, siç tregoi ky studim, edhe pse papunësia mund të jetë një faktor kontribues në vendimin për t'u bërë pjesë e organizatave terroriste, nuk është përcaktuar asnjë lidhje të drejtpërdrejtë ndërmjet nivelit të punësimit dhe rritjes së ekstremizmit të dhunshëm, duke pasur parasysh shkallën e papunësisë në tërë Kosovën.

Siç shihet nga tabela e mëposhtme, me disa përjashtime, programet që janë duke u zbatuar aktualisht me synime të PEKDH-së nuk bëjnë shumë për të adresuar faktorët që kontribuojnë në qëndrueshmëri dhe që u identifikuan nga ky hulumtim, pasi programet dhe projektet e tilla përqendrohen kryesisht në rritjen e vetëdijesimit dhe perspektivave të punësimit në Kosovë.

Faktorët që kontribuojnë në qëndrueshmëri	Programet e P/KEDH-së
• Komunikimi dhe bashkëpunimi i palëve lokale të interesit (zyrtarëve komunalë dhe udhëheqësve fetarë); • Përfaqësimi politik (niveli lokal dhe qendror); • Investimet e donatorëve; • Narracionet kombëtare; • Identiteti; • Prania e ekstremistëve të dhunshëm dhe e rekrutuesve (lidhjet familjare dhe miqësore).	• Mekanizmi i referimit; • Udhëheqësit kundër jotolerancës dhe ekstremizmit të dhunshëm; • Punësimi i të rinjve, trajnimet për punë; • Ngritja e vetëdijes përmes projekteve arsimore të zbatuara nga OSHC-të lokale (ligjëratat dhe diskutimet me nxënës, mësimdhënës, prindër); • Promovimi i të menduarit kritik; • Dialogu ndërfetar.

Tabela 3. Faktorët që kontribuojnë në qëndrueshmërinë dhe programet e identikuara të P/KEDH-së në Kosovë

5.4 Lidhjet ndërmjet aktiviteteve të PEDH-së dhe përpjekjeve për ndërtimin e paqes dhe pajtimit

Ky studim i ka identifikuar disa faktorë që kontribuojnë në qëndrueshmërinë dhe parandalimin e Qëllimi përfundimtar i këtij hulumtimi ishte të shqyrtojë lidhjet e mundshme ndërmjet projekteve të PEDH-së dhe grupit të gjerë të programeve të ndërtimit të paqes dhe pajtimit, të cilat janë realizuar që nga lufta e viteve 1998-1999, në përgjithësi në Kosovë dhe në komunitetet specifike që janë subjekt i studimit.

Ndonëse ka pasur projekte dhe programe të shumta që kanë pasur për qëllim „pajtimin“ dhe „dialogun ndërfetar“ në komunat e Deçanit dhe Mitrovicës, përmes studimit të literaturës dhe intervistave me udhëheqësit lokalë, veçanërisht në komunën e Deçanit, nuk mund të bëhet ndonjë lidhje direkte mes ndërtimit të paqes dhe qëndrueshmërisë. Sidoqoftë, në mënyrë të tërthortë, shenja që duket se kanë lënë në Kosovë programet e ndryshme ndërkombëtare të ndërtimit të paqes është në mobilizimin e autoriteteve komunale për të reaguar me shpejtësi ndaj shqetësimeve dhe incidenteve të ndryshme që ndodhin në komunë. Për shembull, një grafit me sloganin e ISIS-it mbi muret e jashtme të manastirit

59 Po aty.

ortodoks serb të Deçanit u dënua menjëherë nga zyrtarët e qeverisë qendrore dhe lokale dhe çoi në arrestimin e shpejtë të autorëve.⁶⁰

Pajtimi dhe dialogu ndërfaqetarak kanë qenë tema kryesore e shumë organizatave joqeveritare dhe ndërkombëtare që punojnë në Kosovë. Aktivitetet e tilla filluan menjëherë pas përfundimit të luftës dhe janë bërë pjesë e agjendës së qeverisë që nga viti 2006 kur u mbajt një konferencë e madhe ndërfaqetare në qytetin perëndimor të Pejës, ku gjendet një objekt i rëndësishëm i Kishës Ortodokse Serbe.⁶¹

Në nivel lokal, aktivitetet dhe rundet e ndryshme të dialogut janë organizuar kryesisht nga OSBE-ja, e cila vazhdon të mbikëqyrë dhe lehtësojë përpjekjet për demokratizim në Kosovë dhe mbetet organizata kyçe për nismat ndërfaqetare. Për shembull, në vitin 2013 OSBE organizoi 15 forume lokale ndërfaqetare.⁶²

Disa nga palët e interesit dhe pjesëmarrësit e intervistuar për këtë studim në Deçan zbuluan se ata vetë kanë marrë pjesë në takime të tilla, edhe pse shtuan se nuk i konsideronin këto takime si të suksesshme për krijimin e një mjedisi konstruktiv për pajtim ose mirëkuptim fetarak.⁶³

Siç ka treguar diskutimi mes pjesëmarrësve në grupet e fokusit, këto takime mbeten jo të popullarizuara pasi perceptohen si lëshim për para presionit të donatorëve ndërkombëtarë dhe shpesh konsiderohet se dëmtojnë kredibilitetin e akterëve që marrin pjesë në to. Në përgjithësi, duke qenë se këto takime nuk janë iniciativë e drejtuar nga baza, por kryesisht konsiderohen si ndërhyrje të jashtme, ato nuk e tërheqin vëmendjen lokale dhe nuk shndërrohen në iniciativa të qëndrueshme. Disa pjesëtarë duket se i vlerësojnë më shumë ndërveprimet e përditshme që u ka mundësuar afërsia me manastirin ortodoks serb të Deçanit, siç janë blerja e verës apo rakisë.

Së fundmi, në Mitrovicë donatorët ndërkombëtarë dhe organizatat lokale të shoqërisë civile kanë organizuar disa aktivitete të tilla, por me shumë pak rezultate. Në të gjitha intervistat tona u vu në pah se këto projekte nuk e kanë arritur qëllimin e dëshiruar sepse nuk kanë arritur deri tek grupet e cenueshme dhe vetëm kanë ‘ricikluar’ pjesëmarrësit nga një aktivitet në tjetrin.⁶⁴ Siç tha një udhëheqës i spikatur i shoqërisë civile, *„këto programe nuk arrijnë të shënjestrojnë komunitetin e përgjithshëm dhe të shqyrtojnë cenueshmëritë në mes të komuniteteve, dhe në vend të kësaj tërheqin njerëz që veç ishin të prirë për të bashkëpunuar përtej ndarjeve etnike“*.⁶⁵

60 „Presidenti i Kosovës dhe Kryeministri dënojnë vandalizmin në manastirin e Deçanit,“ Komunikatat për media të UNMIK-ut, 13 tetor 2014.

61 Shih <http://www.mfa-ks.net/?page=2,220,2696>, qasur më 14 shtator 2018.

62 Shih <https://www.osce.org/kosovo/105027>, qasur më 14 shtator 2018.

63 Grupe të fokusit me pjesëmarrës fetarak dhe jofetarak në Deçan.

64 Intervistë me aktivistin e shoqërisë civile nga Mitrovica, 7 qershor 2018.

65 Po aty.

6 Konkluzionet dhe rekomandimet

Ky studim kontribuon në mbylljen e një hendeku të rëndësishëm në literaturën për ekstremizmin e dhunshëm, duke identifikuar, studiuar, analizuar dhe krahasuar dallimet mes komuniteteve të prekura dhe të paprekura nga ekstremizmi i dhunshëm viteve të fundit në Kosovë, në një përpjekje për t'i kuptuar dallimet e tilla.

Edhe pse asnjë rast nuk është i njëjtë me të tjerët dhe asnjë përgjigje nuk është përfundimtare, përgjigjet ndaj pyetjeve të hulumtimit dhe rasteve studimore ofrojnë një kontekst shumë të nevojshëm për qëndrueshmërinë dhe cenueshmërinë e një komuniteti ndaj ekstremizmit të dhunshëm. Gjetjet sigurojnë informacione të thella për hulumtueset dhe u japin politikë-bërësve një mundësi për të rishikuar strategjitë specifike të vendit për parandalim, si dhe politikat për ri-integrimin e ish-luftëtarëve të huaj terroristë kur kthehen në vendet e tyre të origjinës. Gjetjet e studimit tregojnë rolin që luajnë angazhimi dhe llogaridhënia më e madhe e akterëve lokalë, veçanërisht në rastet kur strategjitë parandaluese lënë pak hapësirë për nuanca dhe imponojnë një qasje unike nga niveli qendror për mekanizmat parandalues në nivel lokal.

Më poshtë është dhënë një përmbledhje e shkurtër e gjetjeve kryesore të hulumtimit:

- Ekstremizmi i dhunshëm, si një fenomen i nxitur nga jashtë në Kosovë, lidhet drejtpërdrejt me një grusht predikuesish dhe ndikuesish që rekrutuan njerëz për ISIS-in nga rrjetet e tyre lokale; Organizatat joqeveritare shërbyen si mbulesë për indoktrinim ideologjik dhe rekrutim. Prania e tyre në një komunitet të caktuar është faktor përcaktues i radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm;
- Dobësia e autoritetit, kriza e legjitimitetit dhe ndarjet në nivelet e larta të Bashkësisë Islame të Kosovës krijuan hapësirë që ideologjitë e ndryshme të depërtojnë në disa pjesë të Kosovës. Mungesa e një fronti të përbashkët kundër ndikimeve radikale e përçau komunitetin dhe e dobësoi autoritetin e imamëve tradicionalë;
- Udhëheqësit fetarë që ishin në gjendje të ruajnë kohezionin e tyre arritën të ndalin çdo ndikim të jashtëm, të formësojnë agjendën institucionale dhe të ruajnë komunitetin nga ekspozimi ndaj ekstremizmit të dhunshëm;
- Edhe pse të zgjedhur në mënyrë demokratike dhe pjesë e një forme shumë të decentralizuar të qeverisjes, efektiviteti i autoriteteve lokale dhe vëmendja ndaj një komuniteti të caktuar varet nga lidhjet e tyre me institucionet qendrore dhe nga “vlera” e një elektorati në aspektin e përfaqësimit politik;
- Ndonëse parandalimi zakonisht përkufizohet si ngritje e vetëdijes, studimi konstatoi se në terren ai shpesh është një kod për masat e dorës së fortë që përfshijnë refuzimin, dëbimin dhe presionin për të ndryshuar sjelljen;
- Nuk u gjet asnjë lidhje e drejtpërdrejtë mes ekstremizmit politik dhe ekstremizmit fetar. Sidoqoftë, ndikimi i tërthortë i ekstremizmit të vazhdueshëm politik ka minuar besimin në institucione dhe ka ndikuar në autoritetin e tyre në luftimin e ekstremizmit të dhunshëm;
- Nuk u vërtetua asnjë lidhje direkte mes programeve të PEDH-së dhe atyre të ndërtimit të paqes. Në kundërshtim me perceptimin e përgjithshëm, nismat paqësore për të arritur pajtimin ndërfetar janë ndeshur shpesh me përbuzje nga publiku i gjerë pasi janë konsideruar si ndërhyrje të jashtme nga ana e komunitetit të donatorëve dhe jo si përpjekje të mirëfillta nga baza;
- Pasoja e tërthortë e programeve të ndërtimit të paqes ishte një vetëdijesim për të mobilizuar reagimet institucionale kundër akteve të vandalizmit apo jotolerancës fetare;
- Strategjia Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe agjendat e donatorëve për kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm nuk adresojnë shqetësimet specifike që prekin

komunitetet, por përvetësojnë një qasje unike në kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm;

- Në Strategji nuk janë ofruar zgjidhje të përshtatura dhe asnjë palë lokale e interesit nuk është përfshirë në hartimin ose zbatimin e Planit të Veprimit.

Për ta adresuar si duhet problemin e EDH-së, ky studim ofron këto rekomandime:

1. Programet e ardhshme duhet t'i përshtaten komunitetit të synuar. Ato duhet të bazohen në nevojat, marrëdhëniet e pushtetit dhe dinamikat (qoftë formale apo joformale), dhe kornizën strukturore të komunitetit të caktuar ku bëhet ndërhyrja;
2. Qëllimi i programeve të tilla duhet të jetë krijimi e një kulture të komunikimit, bashkërendimit dhe bashkëpunimit ndërmjet palëve kryesore të interesit në komunitet, si dhe krijimi i besimit ndërmjet udhëheqësve të ndryshëm të komunitetit.
3. Qëllimi kryesor i këtyre programeve duhet të jetë integrimi social i të rinjve, veçanërisht i të rinjve të marginalizuar nga shoqëria;
4. Programet e PEDH-së dhe KEDH-së duhet të adresojnë sfidat lokale. Ato duhet t'u përgjigjen nevojave të ngritura nga komuniteti lokal, si dhe t'i japin një ndjenjë të pronësisë komunitetit lokal, i cili shpesh është ndier si të mos ishte pjesë e zgjidhjeve të ofruara nga nivelet e larta;
5. Programet e PEDH-së duhet të jenë shumë-disiplinore dhe të çojnë në fitimin e aftësive jetësore në nivel individual dhe në të njëjtën kohë të forcojnë aftësinë e komuniteteve të prekura për t'u mobilizuar para kërcënimeve të ngjashme në të ardhmen.

Referencat

- Agjencia e Statistikave të Kosovës 2011.** Popullsia e Kosovës sipas Komunave. Prishtinë: ASK. http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/en/askdata/askdata__14%20Census%20population__Census%202011__3%20By%20Municipalities/census32.px/table/tableViewLayout1/?rxid=6c75a9aa-627c-48c6-ae74-9e1b95a9c47d, qasur më 14 shtator 2018.
- Bajrami, Lorik 2011.** “Blerja e tokës politike me fonde publike“, Preportr/Çohu: Maj. <http://preportr.cohu.org/en/investigations/Purchasing-political-land-with-public-funds-47?y=2017>, qasur më 14 shtator 2018.
- Gjykata Themelore në Ferizaj 2015.** Aktakuza PPS nr. 25/15, lëshuar në maj, 2015. Kopje e shtypur.
- Gjykata Themelore në Ferizaj 2015,** Aktvendimi për Rastin PKR 54/15, 20 maj 2016. Kopje e shtypur.
- Gjykata Themelore në Ferizaj 2015.** Aktvendimi PKR 54/15, lëshuar në maj, 2016. Kopje e shtypur.
- Collier, Paul dhe Anke Hoeffler 2004.** “Greed and Grievance in Civil War,” (Lakmia dhe Padrejtësitë në Luftën Civile), Oxford Economic Papers 56: 563-595 <https://doi.org/10.1093/oep/gpfo64>.
- Iniciativa Ekonomike për Kosovën 2014.** Raporti mbi NVM-të në Kosovë 2014. Prishtinë: ECIKS. www.eciks.org/repository/docs/Report_on_State_of_SMEs_in_Kosovo_2014_99378.pdf, shikuar më shtator 2018.
- EkonomiaOnline 2017.** “Haradinaj: Buxheti i Deçanit do të dyfishohet, investimet kapitale do të trefishohen“, 4 tetor. www.ekonomiaonline.com/politike/haradinaj-buxheti-i-decanit-do-te-dyfishohet-investimet-kapitale-do-te-trefishohen/, shikuar më 14 shtator 2018.
- Qeveria e Kosovës 2015.** Strategjia për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Radikalizimit që shpie në Terrorizëm 2015-2020. Prishtinë: Qeveria e Kosovës. www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGY_parandalim_-_ENG.pdf, qasur më 13 shtator 2018.
- Qeveria e Kosovës 2017.** Raporti i Qeverisë për Zbatimin e Planit të Veprimit. Kopje e shtypur.
- Jakupi, Rudinë dhe Vesë Kelmendi 2017.** Gratë në ekstremizmin e dhunshëm: Mësimet e nxjerra nga Kosova. Prishtinë: Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë. www.qkss.org/en/Reports/Women-in-Violent-Extremism-Lessons-learned-from-Kosovo-841, shikuar më 14 shtator 2018.
- Komisioni Qendror i Zgjedhjeve i Kosovës 2018.** Rezultatet sipas komunave. Prishtinë: KQZ. www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/01/6.-Rezultatet-e-subjekteve-sipas-komunave-2.pdf, shikuar më 14 shtator 2018.
- Kursani, Shpend 2015.** Raport hulumtues për shkaqet dhe pasojat e përfshirjes së qytetarëve të Kosovës si luftëtarë të huaj në Siri dhe Irak. Prishtinë: Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë. www.qkss.org/repository/docs/Report_inquiring_into_the_causes_and_consequences_of_Kosovo_citizens'_involvement_as_foreign_fighters_in_Syria_and_Iraq_307708.pdf, shikuar më 14 shtator 2018.
- Musliu, Jeton 2008.** “Dhunohet Kryetari i Kuvendit të Bashkësisë Islame të Kosovës“. Raportuar më 1 dhjetor 2008 në Gazeta Express, Prishtinë. www.forumishqiptar.com/threads/102461-Dhunohet-Kryetari-i-Kuvendit-të-Bashkësisë-Islame-të-Kosovës-Xhabir-Hamiti, shikuar më 13 shtator 2018.
- Gazeta Zëri 2017.** “Komunat pa asnjë deputet në Kuvendin e Kosovës“, raportuar më 19 korrik 2017.
- Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë 2018. “Misioni i OSBE-së ndihmon në krijimin e koalicioneve të rinjve kundër ekstremizmit të dhunshëm në Kosovë,” www.osce.org/mission-in-kosovo/386250, qasur më 14 shtator 2018.

Qehaja, Florian dhe Skënder Perteshi 2018. Nyja e pashtjelluar: çështjet e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoni. Prishtinë: Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë. www.qkss.org/repository/docs/Extremism_in_macedonia_402663.pdf, qasur më 14 shtator 2018.

Qehaja, Florian, Skënder Perteshi dhe Mentor Vrajolli 2017. Vlerësimi i Gjendjes së Përfshirjes Institucionale dhe të Komunitetit në Kundërvënien ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë. Prishtinë: Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë. www.qkss.org/repository/docs/KCSS_Needs_Assesment_final_42754.pdf, qasur më 14 shtator 2018.

Rexhepi, Enis 2013. “Izbori u Islamskoj zajednici Kosova ocenjeni kao kljucni,” Southeast European Times, 26 gusht 2013. www.vesti.rs/Izbori/Izbori-u-Islamskoj-zajednici-Kosova-ocenjeni-kao-kljucni.html, qasur më 13 shtator 2018.

Schwartz, Stephen 2011. “Islami i Kosovës në Krizë”, Huffington Post, 22 qershor 2011. www.huffingtonpost.com/stephen-schwartz/kosovo-islam-in-crisis_b_881221.html, qasur më 13 shtator 2018.

Shtuni, Ardian 2016. Dinamika e Radikalizimit dhe Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë. Uashington, DC: Instituti për Paqe i Shteteve të Bashkuara <https://www.usip.org/sites/default/files/SR397-Dynamics-of-Radicalization-and-Violent-Extremism-in-Kosovo.pdf>, qasur më 14 shtator 2018.

Telegrafi 2018. “MPB themelon njësi për de-radikalizimin e personave që janë në luftërat e huaja,” 25 maj. <https://telegrafi.com/mpb-themelon-njesi-per-deradikalizimin-e-personave-qe-jane-ne-lufterat-e-huaja/>, qasur më 14 shtator 2018.

The Economist 2014. “Luftëtarët e Shenjtë: Luftëtarët ballkanas jashtë vendit”, 21 gusht.

The Economist 2017. “Në Ballkan, forcat e shovinizmit të devotshëm ngrenë zërin sërish,” raportuar më 17 nëntor. www.economist.com/erasmus/2017/11/17/in-the-balkans-the-forces-of-pious-chauvinism-speak-louder-again, qasur më 14 shtator 2018.

UNDP 2015. Parandalimi i Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë, Prishtinë UNDP. http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/ResearchAndPublications/UNDP%20infographic_Extremism_PRINT.pdf, qasur më 14 shtator 2018.

UNDP 2017a. “Parandalimi i ekstremizmit të dhunshëm është një përpjekje e përbashkët e të gjithë palëve të interesit”. Prishtinë: UNDP. <http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/presscenter/articles/2017/10/26/preventing-violent-extremism-is-a-joint-effort-of-all-stakeholders-in-kosovo.html>, qasur më 14 shtator 2018.

UNDP 2017b. Analiza e Pulsit Publik mbi Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm në Kosovë. Prishtinë: UNDP. www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-analysis-on-prevention-of-violent-extremism-in-koso.html, qasur më 14 shtator 2018.

UNDP 2017c. “Të kuptuarit e faktorëve shtytës dhe tërheqës në Kosovë: intervista me luftëtarët e huaj të kthyer dhe familjet e tyre”. Prishtinë: UNDP. <http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/presscenter/articles/2017/12/01/understanding-push-and-pull-factors-in-kosovo-primary-interviews-with-returned-foreign-fighters-and-their-families.html>, qasur më 14 shtator 2018.

Wimmer, Andreas 2002. Përrjashtimi nacionalist dhe konflikti etnik. Hijet e modernitetit. Cambridge University Press.

Berghof Foundation
Altensteinstraße 48a
14195 Berlin
Germany
www.berghof-foundation.org
info@berghof-foundation.org